

Mojca Kreft

MED SPOMINI, GLEDALIŠČEM IN LITERATURO.

Vinjeta za Bratka Krafta.

I.

Bratka Krefta se spominjam iz svojih otroških let, ko je prihajal k nam na obiske k nam domov, predvsem pa, ko je bival v zidanici na Kreftovem vrhu, ali pa, ko smo pešačili k dedku in babici. To ni bil kraj, Vrh so bile gorice, vinograd z zidanico in pripadajočo stiskalnico in viničarijo. Včasih pa smo rekli kar, gremo v Murščak. Pravzaprav se je kraj imenoval Hrašenski vrh, Murščakov sosed . Iz zgornjega dela Biserjan, kjer smo prebivali, v vasi ob Ščavnici, je do Kreftovega vrha tekla pešpot, méšnica, po njej so hodili ljudje k maši, otroci pa v šolo, med njivami, po jezéh in preko brví, mimo Banjkovec, čez Črnce in Ščavnico skozi Dragotince in preko Róžičkega vrha, mimo vinogradov/goric, zidanic z viničarijami in cimpračami, skozi Stánetince in po dedkovi šumi navkreber med njegovimi goricami do Vrha. Hoja je potekala po dolinah in bregéh, navzdol in navzgor, po ilovnatih kolovozih in cestah, po rumenem asfaltu, kot so te poti šaljivo imenovali domačini. Kakor se pač razprostirajo Slovenske Gorice s svojimi, v tistih časih še bogatimi kmetijami v dolinah in v ponosni revščini se razvijajoče viničarske vasi po vrhéh, vsake s svojimi zgodbami in skupnimi usodami, ki so prav gotovo navdihovale Bratka pri njegovih povestih za *Kalvarijo za vasjo*. Ljudje so vedeli, kdaj da je Bratko v vrhu, saj so ga vsi poznali, bil jim

je ljub sosed, domačin, gosposko oblečen, ali nikoli gospod, kot so rekli. Bil je domač in z vsemi se je pogovarjal. Domačini so bili »radi«, da govorimo v »domačem jeziku«, v prleščini; nikoli nismo pozabili govoriti po »naški«. Kadar pa smo se odpravili z vozom ali kočijo in konji, pa nas je pot vodila po spodnjem delu Biserjan, mimo takimenovane Sinkove hiše, kjer se je rodil in prebival dr. Anton Korošec, zaradi katerega so imeli Bratko in njegova brata v času med obema vojnama nemalo težav. To je bil tudi čas, ko je bil Bratko zaradi *Človeka mrtvaških lobanj* obsojen¹ oziroma denarno kaznovan, roman pa prepovedan. Tudi zaradi velikega duhovna Šec-Šej-Kora'.²

O Koroščevi dejavnosti smo večkrat poslušali doma dejstva, a vendarle, ko se soočiš z ohranjenimi dokumenti, ta dejstva dobivajo tudi drugo, zgodovinsko in politično vlogo.³ Ono negativno in ono drugo, mogoče za nekatere prijaznejšo, tudi bolj pozitivno, ki jo favorizira nova država. Večji del pa v novejšem času zgodovinsko javno zamolčuje njegovo ostro delovanje in sovraštvo do komunističnega gibanja. In ostal je »Koroščev« pečat, njegovih »uniformiranih« fantov, klerikalizma in nenačelnosti, moralne odgovornosti do nekaterih dogodkov (Glavnjača), ki so se zgodili; tega nobeden od treh bratov ni mogel pozabiti. Bratko v *Človeku mrtvaških lobanj* v *Epilogu po štiridesetih letih* takole dopolnjuje: »Kakor je bil nekoč za klerikalno politiko največji sovražnik liberalizem in nasprotno, Tako je v Kraljevini Jugoslaviji videl dr. Korošec

¹ Izvirnik ovadbe, obsodbe hrani NUK, zapuščina, škatla 12, 34/97.

² Dokumenti v zapuščini B. K. NUK. Šej-Šec-Koro: razčlenjeno ime tako, da so zadnje tri črke postavljene pred ime, ki tako pomeni ime bivšega ministrskega predesnika in označbo poklica dr. Korošca.

³ Ivan Kreft, *Teh petdeset let, spomini*, Ljubljana, 1950. str. 168.

Zapisi v zapuščini B.K. , NUK,škatla 0 34/97.

glavnega nsprotnika v komunizmu in s tem seveda tudi v delavstvu kot glavnem množičnem nosilcu grozljivih socialističnih idej..«⁴

V teh bolj »zmešanih« časih, manjka ljudi in duhov, ki bi znali in hoteli kazati poti in dajati zglede , kot so to počeli vsi veliki Prleki s svojim delom, s svojim odprtim pogledom v svet, s svojo ponosno trmo in tihim uporništvom, skratka z gubčevskim značajem . Kot to še počenja naš »rdeči« škof Vekoslav Grmič.

Ko pa sta Bratku umrla še oba brata, je sam v našo hišo prihajal redkeje, zaradi spominov, kot je dejal, ki so bili povezani z domačijo, z dedekovo vilo čez cesto in sosednjo hišo tragičnega zdravnika dr. Leva Krefta. Brez ljudi stvari izgubljajo smisel. Na ta del naše vasi in pa na Videm/Sveti Jurij ob Ščavnici, so ga vezali še drugi spomini. Iz iste fare, kot še vedno pravimo, so bili trije prleški K-ji: Kocbek iz Vidma, Korošec in Kreft iz Biserjan, vseslovan Davorin Trstenjak iz Kraljevec in dr. Fran Ilešič z Brezja.

V poznih osemdesetih, sem spoznala Ladota Kozaka, zame na nek način mistično osebo, o kateri sem velikokrat slišala govoriti, saj je bil za brate moder, preudaren in inteligenčen človek in so njegovo mnenje izjemno cenili. Sedel je v naši veliki kuhinji in pripovedoval o svojih študentskih letih, akademski inteligenci, o marksističnem krožku v Ljubljani, o delovanju vseh treh bratov.⁵ Tudi po letu 1949. Tako sem začela spoznavati nekatere ljudi, ko sem poletne dopuste prebivala doma ali pa že službovala v Mestnem gledališču ljubljanskem. Name je naredil vtis, zaradi spominov in osebnih spominov in opredeljevanj do politike, do ljudi, do preteklosti in sedanosti, do kulture, družbe in literature. Zdelo se je,

⁴ Bratko Kreft, *Človek Mrtvaških lobanj, Epilog po štiridesetih letih* (Fragmentarne jubilejne marginalije) Založba Obzorja, Maribor, 1971, str. 647.

⁵ Ivan Kreft, *Spomini ljudskega agitatorja, 1934-1954*. Ob 20 letnici Ljudske pravice, Maribor, 1954. V tej knjigi Ivan opisuje delno dogajanja tudi v zvezi z dr. Antonom Koroščem, Ivanov in Bratkov izstop iz cerkve, dejavnost Lada Kozaka.

da je intelektualano vselej zelo preudarno izražal pogled na povojno obdobje, in z visoko mero kritičnosti ocenjeval šestdeseta in sedemdeseta leta. A z odraslostjo prepoznavamo tudi zakoreninjenost reakcionarnih misli, ki se pojavljajo včasih bolj, včasih manj intenzivno, vse v imenu nekakšne liberalnosti in pridobitniškega duha, brez tistega svetovnega nazora, ki bi ohranjal spoštovanje do umetniške integritete posameznikov.

Kako se nekatere stvari, pojmi in gibanja, seveda z drugačno osvetlitvijo in iz današnje perspektive, z navidezno demokratičnostjo in socialno pravičnostjo, o katerih je pisal Bratko v *Povestih iz nekdanjih dni*⁶ in *Človeku mrtvaških lobanj*, ne spreminjajo tako hitro, se pa še vedno zrcalijo v podobah nekritične in subjektivistične misli. Kakor vsakršne interpretacije, ali celo odsotnost, tudi o Bratkovem pisateljskem, gledališkem in raziskovalnem delovanju v novih, mlajših razlagalcih slovenske književnosti. In zato morda še bolj odzvanja *Manifest*, namenjen svobodnim duhovom, ki ga je pred več kot sedemdesetimi leti poslal Romain Rolland razumnikom vsega sveta v premislek, saj je tisti čas med leti 1924 in 1935, počasi in zvito dajal zanko okoli vratu svobodnemu mišljenju. Bratko v svojih intervjujih, ohranjenih na zvočnih posnetkih, večkrat omenja ta čas svojega političnega in književnega udejstvovanja, a nikoli eksplicitno ne pove, na kaj misli, kot da je vsem znano, da govori o nikoli odrekljivi pravici do umetnosti zaradi nje same, ki jo je skupina, ki se je zbirala okoli Mladine, želela požlahtniti, poglobiti, ne da bi hiralala v brezidejnosti in praznem formalizmu porajajočih se meščanskih tokov. Zato navajamo del prevoda Rollandovega manifesta, ki ga je prevedel Srečko Kosovel in objavil Kreft v Uvodu k *Povestim*: »*Ne obtožujemo in ne očitamo, kajti sami poznamo predobro nemoč posameznika napram elementarnim izbruhom množice, ki je odplavila vse, kar je bilo brez trdnega oporišča. V bodočnosti pa bi se morali in*

⁶ Brako Kreft, *Povesti iz nekdanjih dni*, Sindikalna založba Ljubljana, 1950, str. 5-11.

mogli učiti od preteklosti... In sedaj, ko so vsi narodi, ki so se borili v barbarski vojni-zmagovalci in premaganci, obubožani, ponižani v neizmerni sramoti svojih blaznih dejanj, se zdi, da so z misleci premagane tudi misli....Oprostimo duh teh nečistih kompromisov, teh tlačениh verig, tega skritega hlapčevanja....⁷

Čeprav se je Bratko rodil v Mariboru, kjer je le nekaj časa služboval njegov oče kot poštni uradnik, mama pa je bila doma, je vselej pisal, da je njegov dom med Muro in Dravo. Pa vendarle je v dveh knjigah opisoval svoje kraje in ljudi, usodnost bivanja v tej pokrajini, pa tudi lastne mladostne politične opredelitve v *Človeku mrtvaških lobanj*⁸, v *Povestih iz nekdanjih dni*, v *Kalvariji za vasjo in drugih povestih iz Prlekije*⁹. Za *Kalvarijo* je obširno spremno besedilo napisal France Vurnik.¹⁰ Zdi se, da je Vurnik, ki svoj esej zaključuje z vprašanjem »Kaj želi razkriti umetnost? – Resnico... Veliko resnic hoče povedati... Njena moč je nad časom. V rokah drži tehtnico etičnega vrednotenja.«¹¹ slutil, da Kreft želi svet razlagati, ga spreminjati, se opredeljevati do razrednega boja kot gibala človeštva.

Življenje med viničarijami in viničarji, med bajtarsko in malokmečko mladino, pa v Biserjanah, je Kreftu omogočalo poleg študija, v počitnicah, kulturno prosvetno delo. Pred drugo svetovno vojno je bila tam pošta - pri Vidmu. Zraven nas, na Kreftovi zemlji, se je sredi tridesetih let začel graditi Dom Matije Gubca, ki še vedno stoji. Bil je zgrajen s prostovoljnim delom domačinov in z zadolževanjem mojega očeta za potrebe gradnje stavbe Društva kmečkih fantov in deklet. Otvoritev je bila 1939 leta in Bratko je z vso vehemenco sodeloval na tej otvoritvi,

⁷ Ibid.: str. 6.

⁸ Bratko Kreft, *Človek mrtvaških lobanj*,

⁷ Bratko Kreft, *Kalvarija za vasjo in druge povesti iz Prlekije*, Pomurska založba, 1961.

⁸ France Vurnik, *Doživetje umetnika*; v: *Kalvarija za vasjo*, str. 11-31.

¹¹ Ibid.: str.21

bil vodja povorke žanjic, koscev, grabljic, zastavonoš, praporščakov, konjenice, in kot jahač/jezdec na konju se zdi, da je še bolj uporniški in kot da bi govoril besede iz svoje *Punatrije: z ognjem in mečem dobimo oblast... kaj je stara pravda danes....Kmetje so ostali edini kristajni.... Stara pravda...*

Do septembra 2004 je še obstajal album s fotografijami otvoritve, slavnostno povorko fantov in deklet, govornikov, in med njimi tudi Bratka¹² med množico in na čelu povorke. Za vse tri brate, Vladija, Ivana in Bratka, pa tudi domačine, je bil to velik in pomemben dogodek. Tu so se združevali napredno misleči mladi kmečki ljudje in ljudje s podeželja. To zgodbo smo velikokrat slišali ob prelistavanju albuma s fotografijami in branju njihovih podnapisov. In najstarejši ljudje še pomnijo te dogodke, tudi v drugih krajih Slovenije, kjer so bila podobna društva Zveze kmečkih fantov in deklet s programom. Na tem shodu je govoril tudi Bratkov brat Vladi, in verjetno je njegov govor bil posvečen revolucionarni dejavnosti kmetske mladine, pomembnosti gibanja društva kmečkih fantov in deklet; društvo se je politično opredeljevalo, a bilo povezano s kmečkimi manifestacijami, ki so se pogosto približevala na terenu delujočemu kmečkemu in delavskemu gibanju kot protiutež klerikalnim mladinskim organizacijam; domnevamo lahko, ker je v tistem času Bratko že imel napisano dramo o Matiji Gubcu, in objavljen zadnji prizor iz *Velike puntarije* (Matija Gubec) *Gubčevo kronanje in smrt*¹³, da je tudi revolucionarna Gubčeva pot in uporništvo, navdihovalo Bratka, ko je vehementno zamahoval z roko in stal v pozi velikega govorca.¹⁴ Na tem domu je napis Dom Matije Gubca, vtisnjena letnica dograditve 1939, zelena štiriperesna deteljica, simbol naprednega kmečkega gibanja in sreče.

¹² Album s fotografijami in drugo dokumentarno gradivo v zvezi z DSFD odtujeno-beri ukradeno- v septembru ali oktobru 2004 iz hiše v Biserjanah 1. Zapuščina Vladimirja Krefta.

¹³ Bratko Kreft, *Gubčevo kronanje in smrt*, Ljubljanski zvon, 1936, str. 517-521.

¹⁴ Fotografija je bila ohranjena do septembra leta 2004 v družinskem arhivu, last Vanja Krefta v družinski hiši v Biserjanah. (Odtujena/ukradena)

Na govorniškem odru vehementno govori Ivan Kronovšek, predsednik slovenske zveze, v ozadju stoji Bratko, predstavnik hrvaške »seljačke« zveze ter predstavnik vlade dr. Mačka in Bratkov brat Vladimir. Ohranjene so fotografije (album fotografij, vsaj do konca avgusta 2004, prav tako dokumentarno gradivo in nekaj družinskih pisem, album o elektrifikaciji z vsemi posvetili in podpisi, idr.) kar pa nam je bilo nasilno z vlomom v hišo odtujeno, preprosto ukradeno. Na Kreftovini morda zaradi Kreftovih. Bratkova kulturno prosvetna dejavnost je dobivala svoj »blišč« med domačini z režijami, govori, navdušenjem. Od Vidma do Male Nedelje, Ljutomera, Radgone...udeleževal se je shodov, raznih kulturnih obletic, po drugi vojni pa znamenite obletnice 1. slovenskega tabora v mestu Frana Mikošiča, in Bésede v Bučkovcih (Mali Nedelji), slovenističnih in slavističnih srečanj...

V pomladanskem, poletnem in jesenskem času je bilo prijetno, saj je v »Murščaku« pri dedku in babici bil vedno kdo na obisku ali na počitnicah, veliko Bratkova sestra Lea, ki je s svojim Dragom pomagala preživeti psihološko težka medvojna leta v odsotnosti treh dedekovih in babičinih sinov. Dobra in tiha babica s svojimi rezinami rženga kruha z maslom in ponosni dedek, ki je v jeseni zmeraj hranil grozd za otroške obiske, in to bel grozd z lepimi ovalnimi jagodami, muškati; tradicijo je ohranjal tudi Bratko, še potem, ko smo odrasli.

Vsakokrat, ko je prišel Bratko kasneje po smrti svojih staršev k nam v Biserjane na obisk, je prinesel mojim staršem v poletnem času steklenico starega in pozimi novega vina. To je bilo spravljeno vselej samo za goste. In mama jim je s posebnim ponosom postregla z besedami, da je »to Bratkovo vino«, kot včasih oče, ko je vinograd bil še dedkov, to vino je »z Vrha« Najbrž je vino bilo res dobro, ker so tako s ponosom govorili o njegovem poreklu. Bratko pa ga je sam prideloval in pretakal. A Vrh mu ni služil le za vinogradniška opravila, družil se

je z domačini, tam je postal častni član gasilskega društva Hrašenski vrh¹⁵. Predvsem pa je veliko delal: pisal, študiral, nastajali so osnutki dramskih besedil, načrti za nova besedila, razprave, raziskave.¹⁶ Ampak šele zdaj vem, čeprav smo se velikokrat spraševali, kaj dela sam toliko časa v vrhu, se zdaj, ko pregledujem njegovo zapuščino, izkazuje, da je delal: pisal, študiral, razmišljal, pa spet pisal razprave, eseje, študije, bral, pisal dramske prizore... V istem dnevu več različnih tém. Obstaja ne stotine listkov, lističev, strani tipkopisov, rokopisov, zapisov... Vse od leta... tudi zvezek pesmi, dramska besedila izpisana na roko. Dnevniki in zvezki z rokopisi predelanega študijskega, zgodovinskega in raziskovalno znanstvenega gradiva... za vsako dramo posebej, za vsako predavanje, objavo ali režijo dramskega besedila, za slavistične simpozije, za znanstvena predavanja v tujini. Mnogo tega še ni objavljenega. In za vsako obdelovano temo vsaj ena ali več različic. In pisma. Fotografije iz otroških, študentskih let, iz gledališča...Njegovi jahalni podvigi in kmečka povorka pustne konjenice iz Biserjan v opravi Paše...Obstaja celo fotografija iz Maribora v času Boršnikovega srečanja, ko so se Branko Gombač, Bratko Kreft in še nekaj njihovih sodelavcev v »odmoru« med enim in drugim gledališkim dejanjem ali obveznostjo, odpravili na jahanje. Sam piše v *Povesti o konju*: »Ali ste že slišali nekaj besed o tem, kako ljubijo pri nas na Murskem polju in Ščavniški dolini konje? Da, izmed vseh živali, kar jih premore skromen kmečki hlev ljubijo konje najbolj. Ljubijo jih bolj kot človeka«¹⁷ Konji so bili posebna ljubezen vseh Kreftov. V svojih krajih je bil vselej polno zaposlen, tudi pri družabnem življenju, kadar mu je to le dopuščal čas.

¹⁵ Dokumenti in fotografije ohranjene v zapiščini NUK.

¹⁶ Gradivo – zapuščino hrani NUK: rokopisi, tipkopisi, dnevniki, delovni zvezki z zapiski, delovni zvezki z zpiski s potovanj ali udeležbe na strokovnih ali znanstvenih simpozijih.

¹⁷ Bratko Kreft, *Povest o konju v Povesti iz nekdanih dni*, Ljubljana, 1950, str.162.

Ob štiridesetletnici umetniškega delovanja, ki ga je Kreft praznoval v mariborskem gledališču po uprizoritve *Krajnskih komedijantov* v režiji Mirka Mahničiča, za katero Josip Vidmar mimogrede navrže, da je posneta po ljubljanski Kreftovi uprizoritvi, Bratko zaključi svojo zahvalo z mislimi, da bo vedno ostal ponosen na dve stvari: da je bil rojen v Mariboru, da je doma iz Prlekije in da je svojo literarno in gledališko, pa tudi slavistično pot pričel v tem mestu, gledališko pa prav na mariborskem odru.¹⁸

Ampak moja srečanja z njim v Biserjanah so mi ostala v spominu, predvsem po tem, da smo morali otroci iz hiše ali kuhinje, ko so se odrasli pogovarjali. Zlasti vsi trije bratje, Bratko, Ivan in Vladimir. Sicer pa je to pravilo veljalo za vse obiske.

Srečanja treh bratov in njihovi pogovori so bili, vsaj zdi se tako, razdeljeni na nekako na dva dela: izključno družinska in ona druga, kjer so pogovori potekali samo med njimi samimi. Pogovori odraslih pač. Ampak mnogo tega najbrž tudi razumeli ne bi. Družinski člani pa bi zagotovo motili njihov mir.

Predvidevamo lahko, da so se pogovarjali o literaturi, o Bratkovih potovanjih, kar je zanimalo predvsem mojega očeta, o razvoju vasi in podeželja, kako ga posodobiti, mu dati kulturnejši pridih, s tem sta se ukvarjala stric Ivan kot poslanec in oče kot predsednik videmske občine. Oče je vselej rad poslušal in spraševal Bratka kaj je novega v Ljubljani, o njegovih popotovanjih na Češko, v Nemčijo, v Pariz, London, Moskvo, Leningrad, na Kitajsko, druga mesta in države, kjer je predaval, hodil v gledališče, koga od znamenitih pisateljev ali dramatikov je srečal, itd. Pogovarjala sta se o ruski, francoski in nemški literaturi, saj je tudi oče v izvorniku prebiral rusko in delno francosko literaturo, nemščina

¹⁸ Krajnski komedijanti, gledališka uprizoritev posneta na magnetofonskem traku, zaključne besede Bratka Kreft.

pa je bila jezik, s katerim je bilo moč brati knjige in slišati avstrijske in nemške radijske postaje ter v nočnih urah poslušati radio Washington in radio Evropa . Tako je lahko bolj objektivno presojal političine dogodke in bil na tekočem z dogajanjem v svetu. Tuhtali so in nič kaj tistega tako znamenitega temperamenta, viharništva ali veselih smehov ni bilo slišati. Bolj razmišljujoči so bili, čemerni. Njihova sestra Lea se še danes spominja teh dni in teh zgodb. Teta Lea še danes prinaša med nas radost, energijo, dobro voljo, in del tistega temperamenta, ki je bil značilen tudi za Bratka in njegovo nemirnost duha. Ostaja pa nekakšna vez med vsemi člani štirih generacij Kreftovega rodu, ki se vračamo v Prlekijo. Res pa je, da sva z bratom Vanjem strica in teto spoznavala šele v njihovih zrelih letih, moj spomin na njih je vezan na leta po 1950/1951, saj smo eni povojna generacija otrok, drugi pa predvojna ali medvojna.

Res pa je, da ves čas osnovne šole in nižje gimnazije¹⁹ v Prlekiji nismo, razen ljudske in ljubiteljske gledališke kulture imeli ničesar drugega. Doma je bil radio, bile so knjige, kasneje, ko so bile vasi že elektrificirane, leta 1953 smo v vasi dobili še kulturno dvorano s kinom, znamenite so bile vaške tombole in veselice, védro in štrjak, to pa je bilo tudi vse.

Ta čas najbrž ni bil najbolj naklonjen odprtosti pogovorov, zato je vladala disciplina, celo tako daleč je segala, da še danes ne vem za vse ljudi, ki so prihajali v našo hišo. Kdaj pa kdaj so bile replike, ki jih nismo smeli razumeti, izrečene v tujem jeziku. Spominjam pa se velikega letaka z modrimi označbami morja in rdečo mejno črto STO (Svobodnega tržaškega ozemlja), ko smo morali še ne šoloobvezni otroci na šolsko igrišče na zborovanje in se naučiti protestnega gesla z dvigovanjem rok »*mi ne damo cone A italijanskemu fašizmu*«. Še danes »vidim«

¹⁹ Ivan Kreft, Spomini agitatorja, str. 214: ...s skupnimi močmi smo dosegli, da je zagorela v Vidmu električna luč, da so odprli nižjo gimnazijo, in da ima mladina, ki raste v ravninskih in vrhovskih vaseh okrog Vidma mnogo večje možnosti izobrazbe in napredka, kakor so jih imeli nekoč njihovi starši.

ta velik letak, ki je bil skrit nekje v omari. Pa knjige *Belogardizem* Frančka Sajeta²⁰, ki sem ga hodila na skrivaj brat že v začetku osnovne šole. Bratkove knjige pa so sploh imele posebno veljavo v očetovi knjižnici, zlasti one s posvetili, enako tudi Ivanove. Bratkova posvetila so bila napisana z modrim, Ivanova pa vselej z zelenim črnilom, enako pisma. In seveda ti naši družinski obiski, ki se jih je oče vse leto veselil. Saj so ga popeljali v drugi svet mimo kmečkih skrbi, mimo skrbi za razvoj in napredek kraja. Ti so prinašali v vskdanjik nekaj svetovljanskega, nekaj več, ker so bili zanj sila pomembni, pa tudi tisti nedeljski iz Radenec, Ljutomera, Ptujja... In zdi se mi, da je to očeta duhovno napajalo in ga na nenavaden način vračalo k literaturi, ki jo je bral v ruščini, francoščini in nemščini ali pa v svet namišljenih popotovanj...v Bratkovo gledališče. Čeprav je tudi redno spremljal politično dogajanje. In od strica Bratka in strica Ivana je dobival informacije, pa tudi z dogajanjem v Ljubljani in v Beogradu je bil na tekočem, iz Maribora je novice prinašala teta Lea. Danes 91 letna žena, je komaj ob svojem 90 rojstnem dnevu izročila nekaj fotografij in prve izvode Bratkovih knjig za spomin na družino, meni pa še fotografijo babice in njenih treh fantov, verjetno posnete okoli leta 1910, prvi natis knjige *Krajnskih komedijantov*. In ko bom vstopila */zajadrala*²¹ v leto 2005, je teta Lea sporočila na silvestrovo, mi bo poklonila stari predvojni izvod Bratkove ene redkih še ohranjenih knjig prvega natisa *Človeka mrtvaških lobanj*, iz 1929 leta, ki je bila bojda že tako izrabljena zaradi izposojanja, da ji je dala v mariborsko Univerzitetno knjižnico popraviti

²⁰ Franček Saje, *Belogardizem*, Ljubljana, 1952.

²¹ Izraz je izposojen iz naslova zvočnega posnetka magnetofonskega traku, katerega avtor in glavni spraševalec je Dušan Moravec: *Kako ste zajadrili v novo leto 1965*, zvočni zapis na magnetofonskem traku, M/SGM 77, 2. 1. 1965. Na posnetku so še izjave: Leontine Skrbinšek, nevenke Gostiša, Kolriča; bronija Battelina, mateja Bora, mire Miheličeve, Blaža Arniča, Jožeta Galeta, Svete Jovanovića, Cirila Debevca, Vladimirja Skrbinška, Mire Danilove, Lojzeta Drenovca, Filipa Kalana, Ane Traven, Lojzeta Filipiča, Jožeta Babiča, Igorja Pretnarja, Mirka Mahniča, Jožeta Tirana, Franceta Vodnika, Ferda Delaka, Mice Černigoj.

Hinka Nučiča in še nekaterih drugih pa niso priklicali. Trajanje 48:21 min.

vezavo, ampak da so delo bolj slabo opravili, kot je rekla. . Poklonila mi je tudi obsežno knjigo zbranih člankov Janka Glazerja *Razprave, članki, ocene*²², kjer so zapisani podatki o njegovem mentorstvu na šoli in reviji *Utrinki*, ki jih Kreft večkrat omenja, Janka Glazerja pa kot profesorja, kritika in mentorja mladim literatom, ki je pri dijakih prebujal smisel za pravo umetnost, literarno in umetniško ustvarjanje.

Še ena posebnost, vsaj po moje, je v naši družini. Ljubezen do konj in poslednje domovanje Kreftovih. Nekako smo vezani »na svet med Muro in Dravo«,²³ na Prlekijo. Kreftovina v Biserjanah in skupna družinska grobnica pri Vidmu ob Ščavnici. Kot da je to romanje k našim koreninam in hkrati vračanje k našim prednikom. Meni pa je to srečevanje nekakšno ohranjanje spominov, ki ne tonejo v pozabo. Na Prlekijo, Vrh, kjer je novi lastnik zidanice še ohranil Bratkov stol-fotelj, nekaj knjig, obnovil zidanico, naredil izrezljan novi leseni gang kakršen je bil stari in stiskalnico...Le znamenite češnje ni več... Obstaja pa zvočni zapis iz osemdesetih let, kjer Bratko pripoveduje, da so Krefti po družinskem izročilu prišli Prlekijo in v Biserjane v 17. stoletju. In menda je še vedno aktualna krilatica '*koliko je pri Jürji Kreftóv, téko je v pêkli vragóv*' .

II.

Kasneje v gimnazijskih in študijskih letih na Univerzi v Ljubljani, se ne spomnim prav nič posebnega, kajti pubertetniški sni so bili obrnjeni v čisto druga obzorja.

²² Janko Glazer, *Razprave, članki, ocene*; izbral, uredil in opombe napisal Viktor Vrbnjak, ZO, Maribor, 1993. (Izšlo ob stoletnici avtorjevega rojstva).

²³ To sintagmo uporabljata v svojih spominih ali intervjujih Ivan in Bratko Kreft. Sama vselej uporabljam poimenovanje Prlekija.

A z odraslostjo, kolikor smo sploh kdaj odrasli, in če je v gledališču sploh mogoče odrasti, imam na svoje kraje spomine na ajdov veter in jagnedi na slovenjegoriških vrhovih/goricah, posajenimi s topoli in jutranjo zarjo v vseh letnih časih. Razen v zimskih, ko narava umre in so z zimskim ivjem posejana neporasla debbla s »palmovimi« vejami štrlela visoko v nebo in prepuščale suho mrzlo zimsko vetrovje in sibirski mraz, ki je prihajal iz panonske nižine. V tem času smo slišali v gozdu pokati drevje in bilo je včasih tako grozljivo mrzlo, ko smo hodili v Kreftov vrh²⁴. Tudi takrat je bil Bratko večkrat tam. Če pa je oče vpregel v sani ali kočijo konje, poleti pa le kočijo, je bilo to praznično. In razpoloženo in v Vrhu²⁵ sta nas pričakala dedkov in Bratkov veseli smeh ter babičina domača juha.

A nekako se je s prebujanjem narave pričel nov čas. Čas rojstva in čas smrti. Nekakšna rojeniško zasmrtna tihota z odbijanjem ure je bila v teh Kreftovih februarških življenjih. Bratko se je rodil 11. februarja. Na njegov rojstni dan smo pokopali njegovega očeta, ki je umrl 8. februarja, potem je v njegovem rojstnodnevnem času umrl njegov brat Vladi...

Pretresljivo pa je bilo branje Bratkovega Dnevnika iz leta 1986, kratkega zapisa, ki ga je pisal v Vrhu: razmišljanje o smrti, o lastni smrti. 26. 9. 1986 zapiše: *Razpet sem med muke...obupane misli, s katerimi si včasih zaželim smrti...* Po tistem avgustovskem dnevu leta 2004, sem vsak dan znova odlašala z odhodom v NUK, da še iščem dokumentacijo o igri, motivu ali temi, po kateri je nastajalo novo Kreftovo besedilo *Dragica iz Gobovo Gobculja* – kadar smrt zadane, zadane v živo. To ni več literatura, ne gledališče, temveč slutnja. Ne umetnost, marveč resnica.

²⁴ »smo«, množino uporabljam v primerih, ko navajam očeta in naju z bratom Vanjo-dvojčkom. Vselej sva bila oba z njim ali mamom.

²⁵ Vrh: z veliko začetnico pišem kot »kraj«; vrh z majhno začetnico pa pomeni gorice, vinograd.

Potem v šestdesetih letih študij slovenščine in etnologije. Šele na filozofski fakulteti, je bilo moje prvo resno srečanje z literaturo Bratka Krefta. Nenadoma ni več bil stric, samo pisatelj in dramatik. Na izpitu iz slovenske literature, bil je trojček, ob zaključku drugega ali tretjega letnika so mi zastavili troje vprašanj: *Bratko Kreft, literarni ustvarjalec, Bratko Kreft dramatik, Bratko Kreft Celjski grofje in vloga Pravdača.*²⁶

Jaz pa nič, samo odgovori '*ne znam, ne znam*'. Niso mi čisto verjeli, zato mi verjetno tudi negativne ocene niso dali, priporočili pa so mi naslednji izpitni termin. Pa vendarle se mi ni zdelo tako zelo bistveno, ko so se dogajali študentski nemiri in se je pisalo znamenito leto 68, da govorim o Pravdaču v kontekstu besedila, temveč o Kreftovi dramatici v kontekstu uporniškega študentskega gibanja in duha v Sloveniji in Evropi nasploh, študentskega molka in protesta. En Pravdač ne more odtethtati množice študentov. Pa tudi ni bilo opravičila, da nismo mogli pripraviti na fakulteti večera Balantičeve poezije, kot smo si ga zamislili. Uporniška kreftovska trma je delovala. Tudi njegov govor na zboru v Študentskem naselju leta 1968 je bil poln energije in ognja.

Šele danes se zavedam, ko ponovno berem Bratkove drame, prozo, eseje, razprave, spremne besede, gledališke študije in pregledujem zapuščino, rokopise, da je bila odločitev o neodgovarjanju več kot pravilna. O delu Bratka Krefta nisem vedela nič. Kljub mnogo prebranemu in diplomskim nalogam, ki so obravnavale Celjske grofe in jih hranijo na slovenistiki.

Še danes, kadarkoli srečam akademika dr. Matjaža Kmecla, se spomnim na ta dogodek, čeprav sem kasneje v MGL uvrščala njegovo igro *Friderik z Veroniko ali grof celjski danes in nikdar več* v repertoar gledališča in to hkrati z nedokončano Kreftovo komedijo *Dragice iz Gobovo Gobculja*. Na etnologiji se

²⁶ Izpit iz slovenske književnosti: prof. dr. Matjaž Kmecl, dr. Jože Koruza (mentor letnika), dr. Franc Zadrave, dr. Boris Paternu.

nisem srečevala s slovenisti, ampak s tisto duhovno kulturo, ki me je popeljala v druge, daljne in bližnje duhovne in materialne sfere. Tam sem spoznavala pokrajine in književnost neevropskih narodov, ljudsko kulturo in slovstvo in gledališče: ljudske in verske igre, mitske, verske obrede, ljudsko slovstveno motiviko, arhetipe itd.... Mnogo tega sta nam že v gimnazijskih letih pripovedovala Mirko Avsenak, Kreftov znanec iz maribora in Prlek Franček Bohanec²⁷, na etnologiji pa dr. Vilko Novak. In tako je v tretjem letniku študija na FF dozorela odločitev, da poskusim s sprejemnim izpitom na gledališki akademiji. Ker se tudi o gledališču in gledaliških poklicih nismo seznanjali ne v šoli in ne doma, sem za dramaturgijo zvedela šele pri prof. dr. Jožetu Kuruzi, ki je bil mentor našemu letniku. Na sprejemcu nisem nikogar poznala. A bili so tam, sedeči za dolgimi šolskimi mizami trije modri K-aji²⁸, pa profesorja dr. Marko Marin in dr. Mirko Zupančič. Vsak je imel za sabo bogato gledališko bibliografijo. Za mladega človeka je bil takrat eksistencializem literarno in filozofsko gibanje, o katerem smo vsi govorili. Sartrova *Zaprta vrata* je bila naloga za sprejemni izpit. Zadnje vprašanje razdeljeno na tri dele pa se je glasilo: kakšna je razlika med esenco in kisom (prof. dr. Vladimir Kralj) in Sartrovimi, antičnimi in gnojnimi muhami (dr. Marko Marin), in »tej, to pa s Kreftovo dramatikom nima nič skupnega«, je dodal Koblar, »ali pač?! Tej, razmislite o tem« ; ko sem odgovorila na prvi vprašanji, mi je dr. France Koblar odpustil odgovarjanje: »No, tej, Krefta ste gotovo prebrali«. Nihče ni spraševal po sorodstvu. Kreft pa je o eksistencializmu zapisal le nekaj pomenljivih stvakov v uvodu k knjigi *Proti vetru za vihar*, saj je Sartre po njegovem mnenju sodil med predstavnike napredne in angažirane literature. Zanj je bila pomembna Sartrova misel in spoznanje o

²⁷ V Bratkovi zapuščini se pojavljata obe imeni. Avsenak je zagotovo pripadal mariborskemu Bratkovemu dijaškemu krogu. Za F. Bohanca pa nisem preverila, čeprav po letih sodeč težko verjetno. Tudi v njegovih knjigah *Življenje publicista* (Ljubljana 1998), *Živa stvarnost* (Maribor, 1983), *pričevanja* (Ljubljana, 1985).

²⁸ Dr. Vladimir Kralj, dr. France Koblar, Filip Kalan Kumbatovič.

marksizmu, o filozofiji dobe, mišljenju, ki se ne sme izgubiti v prazno ali postati nazadnjaško.

To je troje drobnih spominov, na popotovanju od Prlekije do Ljubljane, od otroške radosti do gledališča-MGL k Lojzetu Filipiču, sijajnemu pedagogu in predavatelju praktične dramaturgije, ki me je pripeljal v gledališče in je bil nekako vmesna generacija med Kreftom dramaturgom/režiserjem in nami mladimi dramaturgi. Poznal je delo enih, saj je bil njihov sodelavec, gledališčnik, teatrolog, nam pa vzgojitelj.

Včasih se mi je zdelo, kot da smo Krefti nekakšni popotniki, iz Prlekije v svet, pa spet nazaj, še tudi potem, ko smo jih drug za drugim polagali k počitku: dedka, očka, brata, strica Ivana, strica Bratka.

Ta uvod, ki bi moral biti napisan v kurzivi, je le izpolnjevana želja akademika Dušana Moravca, ki je želel, da obudim osebne spomine na strica Bratka. Toda to seveda ni tisto najpomembnejše, kar bi strica Bratka opredeljevalo v slovenski književnosti, gledališču, kulturi in znanosti. Zagotovo pa, da to, kar so nam privzgojili starši, velja še naslednji generaciji: ohraniti ponos na starše in družino, a ne živeti na njihovih lovorikah, njihovem delu ali pomembnosti. Ne uspevati zaradi sorodstva. Edino delo in študij in spet delo je bilo merilo vsakršnega uspeha ali neuspeha, kritike, graje in pohvale. Spoštovati in tudi odgovarjati za svoja dejanja in pisanja. Imeti svoj pogled – svetovni nazor, in vrednotiti naprednost, morda celo levičarstvo, uporništvo, ob tem pa in ostaja kreftovska čemernost in večni dvom...

III.

Ko poslušam zvočne posnetke Kreftovih izjavljanj in ohranjenih gledaliških uprizoritev na zvočnih nosilcih ter prebiram dele Bratkove rokopisne zapuščine, vendarle ne morem mimo dokumentiranih dejstev, ki ga literarno, znanstveno, gledališko in umetniško ter politično opredeljujejo. (Ohranjene je veliko korespondence, vendar je nisem pregledovala). Tistega temperamenta, celo uporništva, ali tistega viharištva, o katerem so pisali nekateri njegovi sodobniki in po čemer so ga poznali, je v teh zapisih bolj malo. Zato pa ga je mnogo več v njegovih gledaliških igrah in najverjetneje tudi v gledaliških režijah, kadar je bilo treba. Gradivo je študijsko poglobljeno z jasnimi nazorskimi opredelitvami. Kreft vseskozi ostaja ognjevit zagovornik svojih idej.

Bratka sicer nisem nikoli prepoznavala kot »viharnika« in sila temperamentnega človeka, razen raz odra, ob njegovih nastopih, največkrat na Borštnikovem srečanju. Poznala pa sem njegove smehe, prleščino in znamenite r-je in tudi nemir, pa odmike v samoto, k delu ... običajno v njegov vrh.

Ponovna vrnitev k temeljitejšemu branju njegovih knjig, esejev in razprav, teatroloških študij, Bratkovih delovnih zvezkov, zvezčičev, rokopisov, kjer je zanesljivo dokazano, da je vsako stvar, témo, ki se je lotil kot dramatik, raziskovalec, esejist, predavatelj ali znanstvenik, temeljito preštudiral. Veliko gradiva je raporejenega skozi mnoga leta njegovega dela, o čemer pričajo datumski zapisi. Pravzaprav je skoraj vse življenje zagotovo pisal dvoje dram: *Apokaliptične jezdece* in dramo o Prešernu – *Po brezkončni poti*. Vračal se je k igramu *1905*, *Nemoč*. K *Tiberiju Grakhu*, k *Sonji*. V Slovenskem gledališkem muzeju – v zvočnem arhivu hranimo prvo uprizoritev igre *Po brezkončni poti*, krstno uprizorjene v SSG Trst leta 1964²⁹; v režiji Jožeta Babiča; na posnetku je

²⁹Bratko Kreft, *Po brezkončni poti*, prem.

izražen patetično zanesen odnos do uprizarjane teme in verjetno tudi okolja, kjer je igra odigrala svojo posebno funkcijo, na drugi strani pa izjemen intimizem.

Verzi pesnika Prešerna v interpretaciji Mihe Baloha so spoštljivo čustveno vnešeni v celoto. Ob glasbi Pavla Merkùja, (scena Vladimir Rijavec, kostumi Alenka Bartl), je Jože Babič najverjetneje v svojem znanem gledališkem in estetskem slogu pripravil (tudi po pregledu zasedbe) po kreftovsko spektakularno uprizoritev. Seveda pa je glede na politične razmere v Italiji, še posebno v Trstu, »naletel« na različne polemične odmeve. Tako na Kreftovo besedilo krstne uprizoritve, kakor tudi samo režijsko postavitve ob otvoritvi Kulturnega doma.³⁰

Pa vendarle izvorni zvočni posnetek daje slutiti, da se je Jože Babič poglobil v temeljna vprašanja Kreftove in pesnikove poezije, brez romantičnega nabreklega sloga, na simbolni/symbolistični ravni pa v dramaturšem smislu ostajal zvest dialogu in jeziku kot temeljni razsežnosti vsebine dela in seveda Merkùjeva glasba, ki je vzdušja še poudarjala, ali pa vsebinsko opredeljevala posamezne usodne trenutke Prešernovega življenja. Predvsem v *Prologu* in *Epilogu*.³¹ Težje pa je zaobiti opombe in kritiške zapise, ki so nastajali po premieri. Težave z nastajanjem besedila delno navaja že Dušan Moravec v *Slovenskem režiserskem kvartetu (z gostom)*³², Kronist³³ pa je po premieri v Trstu zapisal ali »naj zgrnemo nad prvo premiero v novi bleščeči hiši slovenskih Muz pieteten molk? Avtor Sonetnega venca, ki v svojih nastopih za iluzionistično prozorno zaveso govori brez duha, kakor iz pragmatičnega učbenika. Niz dvomljivih parahistoričnih priredb, ki naj 'razgibajo' tragično gluhoto pesnikove eksistence, pa čeprav za ceno kakšnega posteljnega poživila (pesnik in stara Primčevka, ojoj!). Omladno

³⁰ Jože Peterlin,

³¹ Bratko Kreft, *Po brezkončni poti*, prem., zvočni posnetek uprizoritve v SSG Trst.

³² Dušan Moravec, *Slovenski režiserski kvartet z gostom*, Ljubljana, 1996, str. 226-227.

³³ Podpisnik članka *Blišč in beda Otvoritve*, *Most* 1, Trst, 1964, str. 180-181.

– lažji izraz ni možen...Vihtenje zarjavelega liberalističnega rapirja – o sancta simplicitas v literarnem letu Gospodovem 1964! .Popolnoma gratuita množičnost, ob kateri je manjkal samo še kakšen lep konjski galop, da bi bil popoln hrup, ki naj prevpije intelektualno in umetniško uboštvo. Draga množičnost ob kateri se je gledalcu porodila mila misel: se ne bi dal samo del sredstev, ki šle za kilometraže blaga za kostime, uporabiti za primer za razpis dramskega natečaja, recimo na temo Prešeren?. Koliko del bi vsaj doseglo tega dialogiziranega Kidriča«³⁴ Jože Peterlin je besedilu očital neizvirnost in da se ni znal dvigniti nad snov, da bi jo suvereno obvladal. Med neprizanesljivostjo zapisovanja kulturno gledališkega dogodka, je avtor ocene še brezokompromisno dodal, da je »nad vso dramo ležala neka strašna mora in to od začetka do kraja. Temu je pridružil še svojo tendenčnost; v delu je kazal, kako je duhovščina največja sovražnica umetnosti in svobode .«³⁵

V Kreftovi zapuščini obstaja več različic posameznih delov besedila, popravkov, a vsebinsko, dramaturško in idejno niso spremenjeni in tako različni od onih na zvočnem posnetku ali objavljeni v separatnem odtisu *Pjesnikova kob*³⁶, *V ječi življenja*³⁷ in v *Slovenski kroniki*³⁸. So pa v dialoškem pomenu izboljšani in morda izpričujejo tudi mestoma bolj izrisane karakterje dramskih oseb. Obširna avtorjeva spremna beseda o osebah, Prešernovem upor, erosu, po spraševanju o donhuanovstvu ali donkihotovstvu, o idealu ženske, o dramskih osebah, o Prešernovi svobodomiselnosti, etiki in našem času, poeziji, dramaturgiji igre, o

³⁴ Ibid. :Peta točka: *Kreftov Prešeren*, str. 181.

³⁵ Ibid.: Jože Peterlin, *Novo dramsko delo za slovensko gledališče*, Most 1, Trst, 1964, str. 183-184.

³⁶ Bratko Kreft, *Pjesnikova kob, (V ječi življenja-U tamnici života)*, prevedel Milan Rakočević, poseben odtis iz Zadarska revija, Zadar 1979, št. 4.

³⁷ Bratko Kreft, *V ječi življenja*, Obzorja, Maribor, 1979.

³⁸ Bratko Kreft, *V ječi življenja, neblaga igra iz zadnjih dni pesnikovega življenja; V Slovenska kronika*, DZS, Ljubljana, 1985, str. 489-583.

družbenem času, pojasnjujejo Kreftovo delo.³⁹ Vsekakor bi temeljitejša primerjalna študija rokopisnega in tiskanega gradiva lahko »povedala« več. Precej drugačen pa je *Scenarij o Prešernu*⁴⁰, ki je izšel že mnogo prej, leta 1951, in je v dramaturški strukturi pisanja zaradi medija, ki mu je bil namenjen, vsebinsko morda manj dodelan, zato pa v liberalnosti določnejši, opredeljen do moralno etičnih norm in najbolj pozitivnega humanističnega principa ustvarjalnosti in duševnosti naslovnega junaka. Kasnejši rokopisni zapiski so mestoma zelo dopolnjeni, a odločilno za Krefta je bilo, da je že knjigi ob njenem izidu napisal uvod, takorekoč prvo slovensko študijo o literarnosti scenarija in o filmski dramaturgiji.

Ob poslušanju zvočnega posnetka *Naši znanstveniki pred mikrofonom*⁴¹ in drugem zbranem zvočnem gradivu, ki ga hrani Slovenski gledališki muzej, ostajajo *Apokaliptični jezdec* vselej na prvem mestu v njegovih izjavljanjih in zapiskih, od nastanka pa neprenehoma do leta 1985. Takrat tudi jasno v intervjuju *Ob 80 letnici* spregovori o prepovedih objave tega dela.⁴² Prav v tem intervjuju *Kakor da smo izgubili etični kompas!* se zdi, da v zgoščeni obliki Kreft pripoveduje o svojem nedokončanem pisateljevanju, prepovedih objavljanja svojih del, o cenzurah pri uprizoritvah dramksih besedil, predvsem pa navaja vzroke za motivacijo pisanja dram z zgodovinsko tematiko, osebnimi ustvarjalnimi stiskami, o čemer tako zgoščeno prej nikoli ni spregovoril. Predvsem ne o *Apokaliptičnih jezdecih*. Morda tudi zato, ker je intervju bil pripravljen za časopis

³⁹ Ibid.: str. 383-485.

⁴⁰ Bratko Kreft, *Dr. France Prešeren*, scenarij, Ljubljana, 1951.

⁴¹ Bratko Kreft, naši znanstveniki pred mikrofonom, 1971, ob podelitvi Prešernove nagrade. Oddajo je pripravila Barbara Berce. Trajanje 15 min. Magnetofonski trak M

⁴² Branko Žunec: *Kakor da smo izgubili etični kompas! Srečanje z dr. Bratkom Kreftom*. Pomurski vestnik, Murska sobota, 1985.

Vestnik⁴³, namenjen bralcem med Muro in Dravo. Za območje, kjer je bil povezan z zemljo in ljudmi in njegovim otroštvom in mladostniškim dozorevanjem, in kamor se je vedno znova vračal. In pokrajino ter okoljem, ki je vsekakor vplivalo na del njegove literature in ki ga je oblikovala v to kar je postajal. Počutil pa se je tako Mariborčana kakor Prleka in Pomurca, zanj je bilo oboje *ena pokrajina in ena domovina*. Ne spregovori pa več o novih načrtih.

In če bi me akademik Dušan Moravec vprašal, »kako ste zajadrali v novo leto 2005«, bi se odgovor zagotovo glasil: »Z nedokončano vinjeto za Bratka Krefta in prebiranjem vašega intermeza pri slovenskem režiserskem kvartetu z gostom«. ⁴⁴ V tem je tudi nekaj simbolike: 2. januarja 1965, je akademik telefonično klical svoje gledališke prijatelje in znance (Bratka Krefta, Leontino Skrbinšek, Nevenko Gostiša, Kolariča, Bronija Battelina, Mateja Bora, Miro Mihelič, Blaža Arnič, Jožeta Galeta, Sveto Jovanoviča, Cirila Debevca, Vladimirja Skrbinška, Miro Danilovo, Lojzeta Drenovca, Filipa Kalana, Ano Traven, Lojzeta Filipiča, Jožeta Babiča, Igorja Pretnarja, Mirka Mahnič, Jožeta Tirana, Franceta Vodnika, Ferda Delaka in Mico Černigoj) in namesto običajne fraze novoletnega voščila jih je vprašal, *Kako ste zajadrali v novo leto?*«⁴⁵ Le Hinka Nučiča ni mogel priklicati ne 2. 3. in celo ne 4. januarja 1965.

IV.

⁴³ Pomurski vestnik...

⁴⁴ Dušan Moravec, *Slovenski režiserski kvartet, Od viharika, do novega realista (in nazaj), Intermezzo v kurzivi*, str.223-228, Ljubljana, 1996, str. 175-233.

⁴⁵ Zvočni posnetek M/SGM in CD-R/SGM

Moje prvo poklicno sodelovanje v gledališču v zvezi z Bratkom Kreftom se je začelo leta 1974, ko me je režiser Slavko Jan povabil k dramaturškemu sodelovanju za mariborsko uprizoritev *Krajnskih komedijantov*. Izhodišče za uprizoritev je ostajalo zvesto nekaterim Kreftovim teatrološkim zapisom in razmišljanjem. Gledališka kritika po uprizoritvi je bila prizanesljiva, čeprav je očitala »dolgost« in predstavi ne bi škodovalo, če bi jo še krajšali. Kreft in Jan sta takrat praznovala svoj jubilej: Slavku Janu je bila to poslovilna predstava, Kreftu pa posvečena ob 50 letnici njegovega umetniškega delovanja. Poskušali smo čim bolj vestno upoštevati besedilo in jezik, vendar se po jezikovni plati pri vseh igralcih mariborskega gledališča jezikovna in fonetična plat nista najbolje posrečila. Zlasti so ostajali problematični vokali in ritmi replik. Ob tem pa so se igralci spraševali, zakaj po skoraj desetih letih spet igrati to igro.⁴⁶ Niso doumeli, da gre za slavnostno igro, komedijo ob slavnostnem dogodku s parado ustvarjalnih prosvetljalcev iz preteklih dni, za dva jubilanta ali slavljenca iz sodobnega časa, ki sta v slovenskem gledališču zagotovo pustila svojo sled, in ga promovirala tudi v Evropi. Vodstvo gledališča je že vedelo za prave razloge.

In spominjam se dogodka v zaodrju neposredno po premieri, ko je padel zastor po zadnjem dejanju, in so si ustvarjalci uprizoritve čestitali. Tam sta si Slavko Jan in Bratko Kreft podala roke, se objela in izrekla besede »vse je pozabljeno« in besede zahvale. Marsikdo ali pa nihče od nas, ki smo bili tam, ni vedel za kaj gre, saj smo delali z mirom in tudi z veliko energije in smeha. Šele mnogo let kasneje, ko je izšel zapis o Janovi korespondenci Štefana Vevarja v Dokumentih SGM,⁴⁷ so se mi pričeli razkrivati pretekli gledališki dogodki o njunem gledališkem sporu iz začetka petdesetih let preteklega stoletja, ko je v SNG Drama ravnateljval Jan,

⁴⁶ Bratko Kreft, *Krajnski komedijanti*, SNG Drama Maribor, prem. 28. 3. 1975, sez. 1974/75, režija Slavko Jan.

⁴⁷ Štefan Vevar, *Zapuščina Slavka Jana*, Dokumenti SGM, let. 25, št. 52-53, 1989, str. 12-157.

Kreft pa je bil režiser in dramaturg. A takrat, 28. marca 1975, sta se Bratko Kreft in Slavko Jan s spravljeno, če smemo zapisati, cankarjansko roko, izkazala kot velika humanista in človeka. In nekaj mesecev kasneje je Slavko Jan prevzel Borštnikov prstan za svoje življenjsko, igralsko, režijsko in pedagoško delo prav iz Kreftovih rok.⁴⁸

Ob pregledu gledališkega sodelovanja z Bratkom Kreftom, sem iz osebnih ohranjenih gledaliških dnevniških zapisov razbrala, da sem ga, ko sem bila v.d. umetniškega vodje v MGL, leta 1978 povabila k sodelovanju. Naročali smo slovenskim dramatikom nova, izvirna slovenska dramska besedila, z izključno pravico do krstne uprizoritve v MGL. Bili so to hišni avtorji vseh generacij, katerih dela so tam že uprizarjali. Ohranjen je zapisnik za sejo sveta umetniškega sveta in sveta delavcev MGL, kjer je bil predstavljen okvirni repertoar za sezono 1979/80: Andrej Hieng *Slavolok*, Tone Partljič *Na britofu golobčka dva* in delo Dušana Jovanovića, k sodelovanju smo povabili še Miloša Miklena in Bratka Krefta, ki pa ob sestavljanju repertoarnega predloga še niso posredovali naslovov svojih iger. V MGL je bil takrat moj najožji dramaturški sodelavec dramaturg-
lektor Marko Slodnjak. Od avtorjev sva želela, da napišejo izvirno slovensko igro različnih žanrov s kar najbolj pestro tematiko. Vendar v okvirnem repertoarju berem svoj zapis: *Okvirni repertoar za sezono 1979/80 temelji na izboru sodobnih dramskih del iz domače, hrvaške, evropske in ameriške dramske ustvarjalnosti. Izbor besedil je skušal slediti predvsem tistim delom (komedija-farsa, drama, tragikomedija), ki so nastala v obdobju zadnjih dveh let... Nekaj slovenskih del je pri avtorjih naročenih že delj časa, vendar pa jim zaradi njihove individualne ustvarjalnosti nismo določili datuma, ko naj bi besedila oddali gledališču. Pričakujemo besedila Bratka Krefta v marcu ali aprilu, Dušana Jovanovića v juniju ali juliju, Toneta Partljiča v avgustu ali septembru. Zato si pridržujemo*

⁴⁸ Borštnikovo srečanje 1974, Slavko Jan, Izjava . radio Slovenija, 1974.

tudi pravico pri oblikovanju končnega repertoarja z možnostjo menjave kateregakoli besedila iz tujega repertoarja s slovenskim delom.«

Vendarle pa besedila v dogovorjenih rokih niso bila napisana. Zato je v repertoarni podobi MGL za tisto sezono prišlo do precejšnjih sprememb: Namesto štirih slovenskih del smo uprizorili le Hiengov *Slavolok*, pridobili smo delo Matjaža Kmecla *Friderik z Veroniko ali grof celjski danes in nikdar več*, ki je bilo prvotno načrtovano v programu SNG Drama Ljubljana, v rezervi in pripravi za sezono 1980/81 pa smo ponovno navajali Jovanovičeve *Kramazove*, Kreftovo komedijo *Dragice iz Gobovo Gobculja*, pa Partljičevo komedijo *Na britofu golobčka dva*.⁴⁹

S Slodnjakom sva želela vsaj en repertoar gledališkega leta oblikovati s slovensko dramatiko, sodobno in starejšo.

V osebni arhivu imam tudi ohranjen tipkopi pregleda sklepov 6. seje sveta MGL z dne 29. 5. 1979, kjer je v 2. točki navedeno: *Svet MGL je soglasno potrdil predlagani repertoar za sezono 1979/80, in sicer dramska besedila Matjaža Kmecla, Iva Brešana, J. P. Sartra, Andreja Hienga; Vošnjaka, Kroetza, Schillerjevo igro Spletka in ljubezen ter v rezervni program uvrstil dramska besedila že napovedanih avtorjev za sezono 1980/81, ki pa besedil niso oddali (Dušana Jovanovića, Bratka Krefta, Toneta Partljiča, Igorja Torkarja)... Z dopisom 15.5.1979 je bila tudi jugoslovanska avtorska agencija, zastopstvo za SR Slovenijo, obeveščena o dokončni repertoarni podobi MGL za sezono 1979/80, in izborom del, ki ga je potrdil umetniški kolegij 15.5.1979 (umetniški kolegij sta v tistem petletnem obdobju vodila dr. Lado Kralj in dr. Jože Koruza.)*

⁴⁹ Okvirni repertoar MGL za sezono 1979/80, Repertoarna podoba MGL za igralno obdobje 1979/1980. Tipkopisi v osebni arhivu. Zapisnik seje sveta je ohranjen tudi v dokumentaciji MGL, arhiv tajništva.

Prvi zapis o igri *Dragice iz Gobovo Ggobculja* v zapiskih srečamo v okvirnem programu MGL že v letu 1978, ko Kreft napoveduje, da bo napisal komedijo za ženski ansambel z le nekaj moškimi vlogami; posredoval je delovni naslov igre »*Komedija za ženske*«, v gledališču pa smo zapisali le ime dramatika s pripisom '*slovenska noviteta, brez naslova*'.

V uvodu k besedilu je napisal nekaj scenskih opomb, ko je v sezoni 1981/82 oddal tekst, in sicer, da gre za sprejemnico pri Moskaljovih, v lepo urejenem meščanskem salonu, v pozno bidermajerskem stilu, v salonu je ovalna miza z mehкими stoli in naslanjačem. Tam stojita še pianino in kamin, z leve strani je glavni vhod, nato stopnice, ki vodijo v mednadstropje in vrhnje nadstropje, steklena vrata, na desni steni pa so skrivna tapetna vrata v poselsko sobo, kjer je skladišče odloženih stvari. Tam živi vdova po kapitanu, ki je padel v boju s Čečenci na Kavkazu. Moskaljov je moskovski uradniški karierist in elegant, ki je odkril tajni študentski klub, ki naj bi izvedel atentat na gubernatorja. V službi je na ministrstvu za uk in bogočastje, saj je bil kot mlad učitelj nastavljen v kraju Gobovo-Gobculja in bil mentor literarnega kluba Aleksander Gribojedov. V klubu so se zbirali dijaki zadnjih dveh letnikov in izdajali na roko napisan list *Gorje pametnemu*. Klub so tako poimenovali na predlog mladega Svetlova, v njem so ustvarjali svoje literarne prispevke. Šolska oblast jim je določila Moskaljova za mentorja in nadzornika, nato je prišlo do afere. V listu je Svetlov, ki je veljal za najbolj radikalnega med njimi, objavil pesem *Gorje pametnemu*, kjer je trdil, da se časi iz carskih časov niso nič spremenili in da vsakomur grozi bič, če bo poskušal misliti po svoje. Pesem je bila viharška, zato so jo širili med delavci tovarne Plemenoti-Gobanj, katere lastnik je bil glavni hotelir in kapitalist v mestu. To je izkoriščala njegova žena, glavna natarica hotela Moskva, bivša tlačanka. Najprej sta imela gostilno Kvkaz, ki pa jo je lastnik kot dober gospodar spremenil v tovarno, itd. Vlagali so gobe...Na »izobraževanje« so hodili v Francijo. Z nabiranjem in vlaganjem gob pa so bile same težave, saj jih niso mogli

prodajati... Začele so se peripetije...Igra prikazuje tudi ljubezensko zgodbo med dvema mladima človekoma, ki pa ni po godu staršem, saj pripadata različnima socialnima slojema. Vsekakor prvo dejanje nakazuje farso, ki bi morda v zaključku nastala komedija. Toda brez Kreftovega polemičnega, kritičnega, revolucionarnega mišljenja, tudi ta igra ne bi ostala. Dramatik ni brez razloga poimenoval študentski klub po Gribojedovu in ne pesmi *Gorje pametnemu* po istoimenskem dramskem besedilu ruskega avtorja.

Bratko je šele v sezoni 1982/83 oddal v branje prvi del igre, vendar je ni kasneje nikoli dokončal. Tako kot so nekateri avtorji prve rokopise/tipkopise besedil oddajali le v intimna branja dramaturgu ali umetniškemu vodji, je tudi Bratko želel, da besedila ne berejo drugi, ker prvi del besedila ni tako izdelan, da bi o njem javno govorili, ga presojali, kritizirali. V besedilu so navedene vse dramske osebe, napisano je skoraj celotno dejanje in uvod, tako da je razviden Kreftov resen namen delo napisati.

Komedije tudi kasneje ni dokončal, verjetno se je ni niti loteval, saj je danes še vedno v enaki mapi, kot je bilo takrat, ko mu je bila igra vrnjena in je ohranjena v njegovi zapuščini.⁵⁰

Kljub vsemu pa je za Alamanah MGL, ki je izšel ob 35 letnici gledališča (1986) napisal na moje povabilo fragmentarni zapis o MGL, o svojih zvestih gledaliških sodelavcih in prijateljih, predvsem pa o igralcih, o svojevrstni avantgardistični generaciji, o Jožetu Tiranu, Dušanu Moravcu in Lojzetu Filipiču, ki so v svojem času ustvarili trdne umetniške temelje Mestnemu gledališču ljubljanskemu.⁵¹

⁵⁰ Bratko Kreft, *Dragice iz Gobovo Gobculja*, tipkopis. NUK, zapiščina Bratka Krefta, škatla 0, 34/97.

⁵¹ Bratko Kreft, *Odlomki iz spominov (Fragmentaren zapis ob jubileju MGL)*, MGL 1951-1986, Ljubljana, 1987, str. 17-21.

Šele po letu 1982, ko komedije *Dragice iz Gobovo-Gobculja* ni uspel napisati, oziroma po 1985., po praznovanju svoje 80 letnice, mi je povedal kaj več o svojem delovanju, tistem, ki ga brez »odprtja osebnega dosjeja« ,dokumentacije ni želel objavljati, a je veljalo kot opozorilo; ne nasedati natolcevanjem. »Prišel bo čas, ko bom odprl svoj osebni arhiv in dokazal nasprotno.« Tega ni dočakal. Toda dovoljeno mi je bilo, da sem po njegovi smrti pogledala sama. Vprašanje pa ostaja, zakaj prav proti koncu osemdesetih let preteklega stoletja.

V zapuščini veliko gradiva in korespondence, ki je nisem pregledovala, kajti čas mora služiti svojemu času in namenu, da se dokumentacija sistematično uredi, razišče in ustrezno na novo ovrednoti tisti del življenja in dela Bratka Krefta, ki so mu doslej pripisovali najrazličnejše pomene. Treba pa je priznati, da je najbolj dosledno in objektivno naklonjeno poskušal Kreftovo gledališko, teatrološko in dramaturško delo ovrednotiti Dušan Moravec. Literarno zgodovinsko in analitično pa še Franc Zadavec, Jože Koruza, gledališka kritika mu je bila včasih bolj, včasih manj naklonjena, toda tudi s pohvalami ni skoparila. Svojevrsten pa je objavljen obsežen opus Tarasa Kermaunerja o slovenski dramatik, z analitično primerjalnim in raziskovalnim pristopom, ki obravnava tudi Kreftovo dramatiko.

Po letu 1985, ko sva se srečevala na moji poti v Mestno gledališče ljubljansko in njegovi na Slovensko akademijo znanosti in umetnosti, je povedal kakšen drobec iz svojega gledališkega, pisateljskega, dramaturškega in družbeno političnega delovanja. Tudi o sodelovanju s Srečkom Kosovelom, medvojnem obdobju, takoimenovanem rimski epohi v času vojne, češ, da krožijo laži o njegovem medvojnem bivanju v Rimu; govoril je o študijski odsotnosti in povratku v Ljubljano ter ponovni službi v SNG Drama Ljubljana, o ohranjenih dokumentih. In res, v zapuščini, ki jo hrani NUK, je ohranjena skoraj vsa izvorna dokumentacija o dejanskem poteku njegove odsotnosti in tudi nepodpisan tipkopolis ovaduha o njegovem lažnem delovanju, ki je bil najden na vrtu v Rožni dolini in mu ga je

izročil (Ime je pripisal Bratko). Bilo je kar precej denuncianstva, celo v šestdesetih letih. Nekaj dni pred smrtjo dr. Dušana Pirjevca, je povedal, da sta se telefonično pogovarjala, govorila o preteklosti, da mu je pisal pismo in da so vsi »računi« poravnani. Najbrž je bila to one vrste pomiritev med njima, kot svojčas med Slavkom Janom in Kreftom. Bil je zelo vesel, saj zaradi nekaterih nesoglasij in dogodkov preprosto ni bil miren. Ne onih v času med obema vojnama, ne tistih v medvojnih in ne onih v povojnih letih. Zlasti še, ko je leta 1956 lahko objavil samo tri prizore igre *Apokaliptični jezdeci*. Skoraj noben njegov intervju, pisni ali govorni, ne spregleda tega krivičnega dejstva, kar je zagotovo bilo in ostalo ena njegovih bolečin. V zapuščini so ohranjene rokopisne in tipkopsne različice dramskega besedila, dialogov, slik, celotna kompozicija igre.⁵²

Med rokopisi in zapiski v zvezčičih, ki niso urejeni, je rokopis zabeležke *Balade o ljubezni* - (na koledarju 1. jan 1961) *Requijem za padlim* ter nekaj replik, ki jih izrečeta On in Ona , ter prve replike Zbora:

Ona: Pravkar so naju ustrelili

On: Nihče ni videl...

Tisti, ki bodo prišli za nama...

Kdo smo tisti, ki bomo prišli za njima?

Verjetno so to misli za dramo *Balade o poročniku in Marjutki*, a v istem zvezku je tudi zapisan naslov prizora (slike?) *Grob neznanega junaka*. Zamisel o povezanosti med lirično melodramatično novelo Enaštirideseti Borisa Lavrenjeva in priredbo drame Paula Raynala, ki jo je priredil Kreft za delavski oder že 1930 leta, *Balada o vojni in ljubezni*, seveda ni naključna.

⁵² NUK, škatla 0, 34/97.

Rokopisi *Kreature*, *Celjski grofje*, *Grobnica Habsburžanov*, *Sonja* – drama v treh dejanjih, *Beg v neznano*, *Apokaliptični jezdec*, (vsaka slika v svojem ovitku); več zvezkov s študijskim gradivom o tej drami; vedno znova je Kreft zapisoval, da je to drama o jugoslovanskem vprašanju in da so '*Apokaliptični jezdec politični dialog v petih dejanjih*'. Drame so ohranjeni v »paketu«, kakor da bi jih še želel ali prebirati ali pa dopisovati ali pa je pričel s pripravami za izdajo svoji zbranih del. Tako kot študijsko gradivo o celjskih grofih in za *Veliko puntarijo*, imajo tudi *Jezdec*, vsak prizor, vsaka slika, celo posamezni deli dialogov svojo spremno in raziskovalno gradivo, zapisano v zvezkih, na listih, od biografij zgodovinsko resničnih oseb, do zgodovinskega časa in karakterno, moralno političnih lastnosti in svetovnonazorski pogledi na svet dramskih oseb...posamezni prizori so zapisani v več različnih inačicah - naslovi pa sledijo dramaturškemu načrtu in shemi drame oz. 'političnega dialoga' :

Prolog, 1. Ples miru, 2. Pri Verhovenskem, 3. V kapucinski grobnici, 4. V dunajskem gozdu, 5. Pri Lončiču in Knezeviću, 6. Politika v postelji, 7. Politika v baru, 8. Seja balkanske komisije, 9. Mortos voco – vivos plengo, Epilog.

Toda ta shema, ki se v vsaj trideset letih Kreftovega pisanja te politične kronike v rokopisu pojavlja po večkrat, celo v drugačnem zaporedju ali variantnih naslovih posameznih slik – ena izmed njih nosi naslov *Grobnica Habsburžanov*, je nedokončana igra; morda je ni dokončeval zaradi posledice prepovedi objave, kasneje pa zaradi preobilice dela, vsekakor pa ni bila objavljena v času, ko jo je napisal. V letu 1957 so mu namreč dokončno prepovedali objavljanje prizorov iz *Apokaliptičnih jezdecev*. (Naši razgledi⁵³, Nova obzorja⁵⁴) . Oba tiskana revijalna

⁵³Bratko Kreft, *Samogovor polkovnika Semjonova*, prizor iz *Apokaliptičnih jezdecev*, Naši razgledi 1957, str. 178-179.

⁵⁴Bratko Kreft, *Kar pes laja, veter nosi*, odlomek prizora iz *Apokaliptičnih jezdecev*, Nova obzorja 1957, str. 84-97.

izrezka sta priložena rokopisu. V radijskem intervjuju leta 1971 je sicer Kreft spregovoril o tej politični prepovedi, a krivcev/odgovornih ni poimenoval, natančejši odgovor je podal le novinarju Branku Žunecu za objavo v časopisu Vestnik. Na njegovo vprašanje '*V koliki meri je (tudi) vas spremljalo Brechtovih Pet težav pri pisanju resnice?*' je Bratko odgovoril: '*Kdor se hoče danes boriti zoper laž in nevednost in hoče pisati resnico, mora premagati najprej pet težav. Imeti mora pogum, da piše resnico, čeprav jo povsod zatirajo; imeti mora bistrost, da jo spozna, čeprav jo povsod zakrivajo; imeti mora umetnost, da rokuje z njo kot orožjem; razsodnost, da izbere tiste, v katerih rokah bo učinkovita; zvižgačo, da jo bo med njimi razširjal...« » V kolikor je bilo v moji moči sem uveljavljal vseh teh pet resnic. Zato so mi med drugim leta 1957 prepovedali nadaljnje objavljane politične mednarodne drame *Apokaliptični jezdec*. Ko mi je bila prepoved izrečena na uradnem mestu, sem se zelo razburil in dejal, da ne pišem »agitke« zoper informbiro, marveč dramo svoje generacije, ki je doživela oktobrsko revolucijo, osvobodilni boj, informbiro in stalinizem z njegovimi krvavimi čistkami, cinizem in pritisk zahodnih sil, grožnjo z atomsko bombo in razdelitev sveta na dve velesili. Vse to se je začelo nekaj pred vojno, nekaj po vojni, najbolj pa kmalu po uradno zaključenem informbiroju.«⁵⁵*

V istem sklopu besedil sta še rokopisni drami *Leto 1905*, posvečena Leninu, ki ni izšla v tisku in drama iz rimske revolucije *Tiberij Grakh*, za katero je po presoji profesorja iz Berlina ena prvih slovenskih ekspresionističnih.⁵⁶

Zdi se, kot da bi Bratko načrtoval zaključevanje svojega dramskega opusa, ga »izpisal« in zaupal slovenski dramski literaturi in gledališču v presojo.

⁵⁵ Branko Žunec, *Kakor da smo izgubili etični kompas*, Vestnik, Murskla Sobota, 1985.

⁵⁶ Prim.: Boidar Borko, zapis o B.K.

V.

V Slovenskem gledališkem muzeju sem 2001 leta, ko sem se iz gledališča »preselila« v to kulturno ustanovo, prevzela fonotečno gradivo, fonodokumentacijo, ki jo je zvesto zbiral Dušan Moravec, ko je še ravnateljaval tej državni ustanovi, jo dopolnjevala z novim pridobljenim gradivom in ga poskušala strokovno pregledovati. Ob poslušanju ohranjenega zvočnega gradiva se izrisujejo posamezni drobni gledališki portreti dramatikov, dramaturgov, igralcev, režiserjev in drugih gledaliških sodelavcev, zvočne vinjete gledališnikov iz njihovih obširnih gledaliških opusov ohranjenih v dokumentih, rokopisnih zbirkah, fototeki....Ohranjene so njihove izjave, njihovi glasovi, melodija stavkov, barva glasu, zvočni posnetki predstav, scenska glasba...o tem je že nekaj napisanega, a vendarle, kadar Kreft sam pripoveduje o svojem delu, govori o lastnem svetovnem nazoru, o nenehnih prepovedih objavljanja ali uprizarjanja in popravljanju svojih dramskih in proznih besedil, in seveda o razpravah o Dostojevskem in Shakespearu, Linhartu in Krleži, dramaturških zapisih, o predavanjih na filozofski fakulteti, profesorski in akademski karieri⁵⁷, se zdi, kot da bi v nekaj minutah želel povedati vse.

⁵⁷ Novejšo rusko književnost je v š. l. 1947/48 in 1948/49 kot honorarni predavatelj predaval dr. Bratko Kreft (tedaj dramaturg SNG), po daljšem presledku je nato 1952/53 prevzela ta predavanja kot honorarna predavateljica Vera Brnčič-Šermazanova. Od š. l. 1959/60 do 1960/61 je bila lektorica ruskega jezika, rusko književnost je tedaj do 1962/63 predaval spet dr. Bratko Kreft (kot honorarni redni profesor), od 1961/62 je Vera Brnčič-Šermazanova stalno nastavljena predavateljica za rusko književnost. Rusko književnost pa je do odhoda v Zadar l. 1959 predaval nekdanji lektor in predavatelj, na koncu izredni profesor dr. Nikolaj Preobraženski, ki je imel tudi lektorske vaje.

Druge zabeležke: Tipkopis bibliografije Bratka Krefta (rokopisni oddelek NUK, zapuščina, škatla 12, 4. 7, 0/34/97) – sestavil Jože Munda.

Tipkopis bibliografije (rokopisni oddelek NUK, po naročilu SAZU, leto???)

Prvo bibliografijo objavil Herbert Grün (gled. l. SLG Celje, 1953)

Na enem izmed ohranjenih zvočnih posnetkov⁵⁸ intervjuvanec dr. Bratko Kreft za radijsko oddajo ob prejemu Prešernove nagrade leta 1971 – pripravila ga je Barbara Berce - spregovori o svojem literarnem, gledališkem, znanstvenem in raziskovalnem delu.⁵⁹

Bercetova pričinja predstavitev nagrajenca z besedami, *'da več kakor 50 let Bratko Kreft ustvarja in piše z namenom , da ustvari nekaj lepega - o viničarjih, o prvi ljubezni, o ljudeh, ki so živeli in živijo okoli njega '... Kreft pa ji odgovarja, da je bilo 'le roko treba stegniti po peresu in življenje okoli njega prečiti v novo življenje'.*

K pisanju v mladih letih, da ga je spodbujalo življenje na deželi in v Mariboru, od dijaških let naprej. Prebiral je tujo literaturo, največ v nemščini. V knjižnici svojega strica dr. Leva Krefta je našel knjige iz slovenske in evropske literarne zakladnice. Njegove književne pobude so se križale s pravljicami in

Drugo objavila Marja Borštnik (Kratki bibliografski pregled slovenskega slovstva, 1955)

Tretja objava v Objavah Univerze, 1957).

razdelek a.: dela iz stroke

b.: dela izven ožje stroke

c. : drugo objavljeno delo

Bibliografija Bratka Krefta (sestavil Jože Munda) v knjigi *Kalvarija za vasjo* (Pomurska založba, MS, 1961; str. 275-327).

Bibliografija: gradivo je podano po letih od začetka do leta 1961. Izpušča pa Kreftovo predavateljsko in režisersko delo.

1952 B. K. govori o pripravi predavanja Dostojevski, Tolstoj, Puškin. (posn. na magn. traku, 1971)

1951 Osebnost Primoža Trubarja- nov donesek k osvetlitvi Trubarjeve osebnosti (ob 400 letnici slovenske knjige), obj. v Nova obzorja 1951, str. 505-516. Predavanje na mariborski Ljudski univerzi).

⁵⁸ Barbara Berce, Naši znastveniki pred mikrofonom, magn. trak 313 M. posneto 1971 leta za radio.

⁵⁹ Bratko Kreft, intervju. Magn . trak 313 M (316) SGM, presnetek, februar 1971. Zvočni Arhiv SGM.

pripovedkami, ki so se prepletale z otroškimi leti. Učiteljica v šoli jih je znala pripovedovati, otroci pa so jih v pastirski šoli prirejali po svoje.

V srednji šoli se je srečal z Jankom Glazerjem, ki je bil, kakor pravi, čudovit mentor in izvrsten predavatelj nemške in slovenske literature, bil je protektor njihovega literarnega kluba Utrinki in Kreftov prvi intimni kritik, saj je prvi napisal kritiko za njegovo igro *Nemoč*.

To je bila prava literarna šola.

Iz te skupine literatov je ostal edini, ki je ostal zvest literaturi.

Vzornik iz slovenske literature mu je bil Ivan Cankar, zaradi satiričnosti, revolucionarnosti, kritičnosti, in ker je zgodaj začutil, da nazorsko ali idejno »v ljudeh« ni vse »v redu«, da so srca preprostih in naprednih ljudi razboljena. Cankar je bil zanj in njegove somišljenike sila pomemben pisatelj in dramatik, čeprav so ga oni doumevali drugače kot tisti, ki so bili in živeli neposredno s Cankarjem. Nekateri so epigonsko uveljavljali njegov stil, Bratko sam pa se je boril proti temu in hotel ustvarjati po lastni literarni poti in presoji.

Po letu 1924 je na Dunaju začel spoznavati nepredne smeri evropske literature in revolucionarne tokove, ki so se z bliskovito naglico odvijali v takratni Rusiji. V tistem času se je vedno bolj naravnaval na konkretni realizem, čeprav ni mogel zaobiti simbolizma in konstruktivizma.

Med njegovimi vzorniki iz slovenske literature je zagotovo bil na prvem mestu Cankar, saj je zgodaj v sebi začutil cankarjansko socialno in napredno politično misel v prepričanju, da je dolžnost pisatelja prisluhniti času.

Od tujih pisateljev so mu bili ljubi štirje pisatelji in njihova dela: Turgenjev z romanom *Očetje in sinovi*, revolucionarne povesti Maksima Gorkega, nato Tolstojeva dela, predvsem pa dela Dostojevskega: *Karamazovi*, *Besi*, *Zločin in*

kazen, Idot. Že v srednji šoli ga je Janko Glazer opominjal, da *Besov* ne bo razumel. A ravno to »besovstvo«, o katerem v njegovem času na ta način, meni Kreft, še niso pisali, je bil po kreftovski prepričan, da je *besovstvo* edino izhodišče in dramatičnost romana, ki mu daje poseben vzvišeni idejni in literarni ton, ko ob *besovskem* prestopništvu odkrije še človeško tragedijo.

Novejšo literaturo je spoznaval šele na Dunaju – Ilijo Ehrenburga- pa rusko avantgardo, Isaaka Babelja in njegovo *Rdečo konjenico*...*Legendo* 1928, Majakovskega, ruski teater ...itd. itd.

Kreft je študiral filozofijo, tudi v Parizu. Ko se *Človek mrvaških lobanj* konča, je čas, da se njegov junak - Kreft - nekam napoti, je pripovedoval, da bi našel nov svetovni nazor, ker se je stari zrušil. Svet je bil na razpotju, brati je bilo treba knjige o novem znanstvenem pogledu na svet... Zanimala ga je materialistična filozofija – ta literatura, zlasti pa dela Karla Marxa, so mu veliko pomagala, da je izoblikoval svoj svetovni nazor, da je našel svoje lastno oblikovanje in možnost formuliranja tega nazora. Da je bil tudi upornik in levičar.

Podobe v romanu *Človek mrtvaških lobanj* pomenijo tudi podobe tega sveta, četudi mu je bilo komaj 23 let, ko jih je začel pisati.

Veliko doživljajev in peripetij je bilo v Bratkovem življenju v letih 1924-1928, od Ljubljane preko Dunaja, Prage in Pariza; tam je doživel prvi pretres, ko je prvič videl demonstracije za rešitev na smrt obsojenih anarhosocialistiv-300.000 ljudi v povorki - za trindvajsetletnega slavista in študenta je bilo to dejanje pretresljivo vzneseno a hkrati veličastno, da se ljudje, ki še imajo moč trezne presoje in vizijo sveta, tako množično spopadajo za napredne ideje.

Ob študiju leposlovne, filozofske in politične literature je začel Kreft ugotavljati, da ima marksistični svetovni nazor več smeri, pa tudi peripetij, in ni tako premočrten, kakor je sprva mislil.

Bratko Kreft se je nenehno boril z razmerami v katerih je živel, materialnimi in političnimi, s samim seboj, z idejo, ki pri pisatelju nikoli ni smela pranehati obstajati. Pri pisanju so ga v tistem času zanimale le nekatere teme, najbolj pa socialne in konfliktne teme, ali socialno moralno konfliktne teme: o socialnih nasprotjih poročajo njegove prve črtice, oziroma pet novel, ki jih je objavil v tedniku Socialist 1924. leta, in ki so svetovnonazorsko že usmerjane v socialni realizem, medtem ko so krajša prozna dela obsodba družbe - *Kalvarija za vasjo* in *kalvarija ljudi*, ljubezen, ki je obsojena na propad, *Proti vetru - za vihar*, zapiski, eseji, kritike, politične in svetovnonazorske marginalije. Pisatelj in dramatik je hotel pisati knjigo o ideji, režirati idejo v gledališču (Toller in *Razbijalci strojev* v Delavskem gledališču), ki naj bi bila zaradi globokega humanizma nadvse vzvišena, a je vse podrejal njej. Potem je 'šel' *Med potnike in mornarje*.

Dramatika mu je bila blizu, čeprav je bil po naturi razburljiva in puntarska duša, je vseeno želel nadaljevati s pisanjem proze – a preprečili so mu to dogodki, ki so sledili. Roman so zaplenili, *Človek mrtvaških lobanj* pa je bil le prvi del trilogije, ki jo je nameraval napisati. Drugi del bi opisoval človeka *Med tujimi ljudmi* ali *V tujini*, tretji del pa, *Bij*, ko bi se glavni junak Vuk- Kreft vrnil nazaj v Ljubljano in bi kot ilegalni član partije nadaljeval boj. Ko je videl, da ne bo mogel nadaljevati z objavljanjem, je to misel opustil in se posvetil dramatiki; snovno je posegal v zgodovino, kajti prepričan je bil, da ga bo tam cenzura pustila pri miru: zaradi Celjskih si je mislil, ga cenzura in policija ne bosta mogli preganjati. To ni bil umik ali beg, temveč spoznanje, da so razni konflikti v družbi, nasprotja, protislovja, večni. Da pa ne bi ustvarjal samo krvavih 'stvari' iz preteklosti, je želel napisati nekaj vedrega, čeprav so kritiki mislili, da tega ne zna. Nekateri kritiki so mu celo očitali, da ima preveč 'obarvan' severnovzhodni oziroma prleški stil jezika. Dokazal je, da se je 'kot krvav Prlek' naučil starega slovenskega baročnega jezika bolj kot katerikoli drugi Slovenec.

Sodobniki so mu očitali nenehno povezanost njegove dramatike z zgodovinsko tematiko, kar še zmeraj drži, a z aktualno tematiko je bilo težje aktualno prikazovati duhovno stanje neke družbe. Zato so nastale *Kreature*, ki pa so bile ob napovedani premieri takoj »vzete s programa«. Predstava, da nima bogve kakšnega uspeha, zrno komedije ni prišlo do izraza, je ocenila kritika, France Koblar pa je menil, da je v svojem konverzacijskem načinu oblikovno najbolj dovršeno Kreftovo delo, Vidmar pa, da to Kreftovo delo odpira politično moralen problem, ki ni in nikoli ne bo aktualen⁶⁰.

Veliko puntarijo je za ljubljansko uprizoritev leta 1973⁶¹ dopolnil, jezikovno nekoliko dodelal celo kaj spremenil ter dodal prizore, ki jih je moral prej izpustiti.

Želel je, da *Velika puntarija* postane resnična dramska kronika, dialektični materializem v njej pa del nove razsežnosti konflikta med levico in desnico. Vsem dramskim likom so bile podrejene te individualne poteze. Pri *Celjskih grofih*, dramati iz življenja srednjeveških fevdalcev, pa je bila vodilna misel igre Karla Marxa, da je »zgodovina človeške družbe do danes, zgodovina razrednih borb«.

Med ohranjenimi zvočnimi posnetki gledaliških uprizoritev so tudi še igre A. T. Linharta *Miss Jenny Love*, za katero je delo prevedel Bratko Kreft,⁶² Kreftove *Kreature* v uprizoritvi igralcev Mestnega gledališča ljubljanskega⁶³ in del posnetka *Krajnskih komedijantov*, ki jih je avtor režiral sam.⁶⁴

⁶⁰ France Koblar, v kritiki, Vidmarjevo misel izreče Kreft.

⁶¹ Bratko Kreft, *Velika puntarija*, SNG Drama Ljubljana, prem.

⁶² A. T. Linhart, *Miss Jenny Love*, prevod. B. Kreft, režija Miran Herzog, prem. 20. 10. 1967. Skupna uprizoritve AGRFT in SNG Drama Ljubljana.

⁶³ Bratko Kreft, *Kreature*, režija Jože Gale, MGL, prem. 2.10. 1964.

⁶⁴ Bratko Kreft, *Krajnski komedijati*, rež. B. Kreft, MGL, prem. 25.3.1967.

Med drugimi kritiškimi ocenami, je za vse tri uprizoritve recenzentsko delo opravil Vasja Predan.⁶⁵ Navajamo ga predvsem zato, ker je do vseh treh uprizorjenih del vzpostavil poseben odnos in kdor ni videl predstave/premiere, lahko iz zvočnih posnetkov, gledaliških kritik drugih recenzentov in dokumentarnega gradiva vzpostavi kar najbolj pristen/avtentičen odnos do odrsko interpretiranega dela. Predan o Miss Jenny Love »...*Dejstvo, da doživlja mladostno delo očeta slovenske dramatike odrski krst po skoraj dveh stoletjih, je radovednost le še podžgalo... kajpada: jubilej, stoletnica Dramatičnega društva, je dopuščal tudi tak kuriozum kot je uprizoritev Linhartove tragedije. Dopuščal navzlic temu, da je tudi vsem umetniškim ustvarjalcem sinočnje predstave bilo jasno, da se spoprijemajo ne le s sila krhkim dramaturškim tkivom, marveč tudi s popolno nemožnostjo, da bi iz te žaloigre izvabili kaj več kot bolj ali manj dosledno historično oživitev z vsemi slogovnimi značilnostmi časa.... Sprejeti ga je tedaj – kot enkratni kuriozum. Priznam, uprizoritev me je presenetila...*«⁶⁶

Vasja Predan o MGL in *Krajnskih komedijantih*: »*Gledališče je nemiren, nenehno snujoč, čeravno kdaj pa kdaj opotekajoč se, vendar tako kot človek skozi in skozi živ organizem... pogostoma, skoraj zmerom dozori prej, ko doseže ustaljeno pojmovano polnoletnost... Ta živa volja, okronana z umetniško nadvse dobrodušno stvaritvijo, žari tudi iz sinočnje uprizoritve Kreftovih Krajnskih komedijantov, dela, ki si ga je MGL razumno in nemara tudi simbolično izbralo za jubilejno predstavo... Predstava, ki jo je režiral avtor Bratko Kreft, ima nemara neko posebnost: vsa se zdi pomlajena, ko da so vsi protagonisti od Zoisa do Micke pomaknili starostno lestvico navzdol. In to ji je v presenetljiv prid...*«⁶⁷

⁶⁵ Vasja Predan, *Sinočnje premiere*, Knjižnica MGL, 62. zvezek, Ljubljana 1974.

⁶⁶ Ibid., str. 284-287.

⁶⁷ Ibid.: str. 254-256.

Isti kritik piše o uprizoritvi Kreftovih *Kreatur*: »Režiser Jože Gale je z močnimi črtami zlasti prenable, puhličaste, dikcije in mest, ki v njih Kreft odseva pretežno dolg času, in z razumno stiliziranim konceptom celotne uprizoritvene strukture prebrodil marsikatero plitvino v besedilu, hkrati pa poudaril tisto 'nadaktualno noto', ki se z njo *Kreature* kritično vrivajo v moralno labilno existenco sodobnega človeka...«⁶⁸

Zdi se, da se so se Kreftovi dramski junaki vseskozi skupaj z njim »bojevali« za idejo in cilj, ki so si ga zadali, kot se je sam bojeval za življenje in se ga do zadnjega oklepal.

Literarno in umetniško ustvarjalno območje sta le del Kreftovega pisateljskega snovanja, z enako močjo se je želel zapisati tudi znanstvenemu in literarno zgodovinskemu delu, akademski dejavnosti in predavanjem na univerzi. A je vsega le bilo preveč.

Vselej znova pa se je vračal k Besom – besovstvu, ki ga je v sodobni človeški družbi vedno več, kakor je sam večkrat izjavljal.

Vse življenje je študiral Dostojevskega, ker je bil zanj Dostojevski v romanih največji dramatik med romanopisci in ga je bilo moč primerjati s Shakespearjem, ki je bil in ostaja za Krefta v dramatiki največji romanopisec med dramatikami.

Nikoli ni prenehal razmišljati o dramaturgiji kot poetiki, želel je napisati poetiko igralske dramaturgije, napisal pa je razpravo o dr. Jožetu Potrču s katerim sta se poznala že od 1925. leta, bila prijatelja in tovariša, a ker je prišlo spet do političnih nesoglasij, je razpravo lahko izdal le v posebni brošuri; zanj je bil Potrč človek, humanist in ljudski revolucionarni etik.

⁶⁸ Ibid.: str. 70-72.

Njegovi nadaljnji načrti v osemdesetih letih so bili še obsežnejši: glavno skrb bi moral posvetiti svoji literaturi, saj se je z uredništvom založbe Obzorja v Mariboru dogovoril, da svoje književno delo izda v 12 knjigah, ki jih bodo dopolnjevale obsežne študije. Z dr. Mirkom Zupančičem sta bila dogovorjena za izid 11 knjig dram Avgusta Strindberga s spremnimi študijami, na povabilo Cirila Zlobca je začel za Sodobnost pisati študijo o Miroslavu Krleži, ostal je dolžan razprave za 'znanstveno' slavistiko, pa zgodovino SAZU, nadaljevanje pisanja o poslanstvu slovenskega gledališča, o dolgem obdobju sodelovanja z Borštnikovim srečanjem; vse te krokije ohranja njegova zapuščina.

Te velike načrte je imel komaj kaj več kot deset let pred svojo smrtjo.

Ob lastnem pripovedovanju, njegovem filozofsko revolucionarnem in levičarskem pogledu na svet in prepričljivem svetovnem nazoru, ki mu je ostal zvest do konca, velja omeniti še zvočni posnetek na magnetofonskem traku⁶⁹, ko je postal častni občan Gornje Radgone. Težko sicer interpretiramo namen tega posnetka, vendar je v njem posneta množica, prihod Bratka in njegova izjava »*Rdeča konjenica naprej*«! Domnevamo lahko, da izvirni govor ni Bratkov, temveč imitirana »izjava« Dušana Moravca, ki je Bratka zelo dobro poznal. V enem od intervjujev je moč zaslediti, da sta prijateljevala že od leta 1940 dalje, ko je akademik Moravec opozarjal Bratka na nova in nova dramska besedila, eseje in razprave s področja svetovne literarne ustvarjalnosti.

Ker pa se ime Isaaka Babelja in njegove literature (proze in dramatike) v Kreftovih izjavah, pisanju in intervjujih večkrat pojavlja, domnevamo lahko, da je vzklik povezan z Babeljevo zbirko novel, naslovljeno z *Rdeča konjenica*, ki je

⁶⁹ Imitirana oddaja po Kreftovi slavnosti v Radgoni (Gornja Radgona) 1965 leta; magnetofonski trak M 297/SGM. Postal častni občan Gornje Radgone. Posebna op. Slikovni posnetki na RTV. Niso mi bili dosegljivi za pogled.

v Ljubljani izšla 1957 leta,⁷⁰ Bratko pa je novele bral v izvorniku. Zato je verjetno navidezna Kreftova izjava »*Rdeča konjenica, naprej*«, povezana z Bratkovim ognjevitim temperamentom, zaljubljenostjo v konje, revolucionarno mislijo in literaturo - Kreftovo in evropsko.

Če je imitirani dogodek v Radgoni simbolično pomenil nekakšno kreftovsko revolucionarno epopejo levičarstva, ki ji je v dramatiki vseskozi ostajal zvest, potem so mu vsaj enkrat za to misel spet aplavdirali. Pa čeprav samo muzejci. In še en zvočni posnetek »govori« o podobnem dogodku, po premieri *Poročnika in Marjutke* v Pragi, ko se je Bratko Kreft vrnil v Ljubljano: Dušan Moravec ga je pričakoval (v Slovenskem gledališkem muzeju!) kot zmagovalca maratonskega teka: '*prihaja, prihaja, se že približuje cilju...*', saj je zagotovo že bil informiran o uspešnosti uprooritve.

Zadnje dejanje: 1986. leta je bila v Cankarjevem domu v Ljubljani otvoritev razstave *Gledališki ustvarjalec Bratko Kreft*⁷¹. Ohranjen je zvočni posnetek celotne prireditve, z uvodno besedo Sergeja Dolenca, nato sledi monolog Žige Zoisa v interpretaciji Janeza Albrehta in beseda akademika Dušana Moravca.

Dušan Moravec je v svojem nagovoru razmišljal o letu iz katerega so izstopili in je pomenilo najgrozejše leto – Orwellovo – in vstopili v leto samih obletnic, delovnih srečanj, ko bi bilo treba na novo oceniti delo znamenitih Slovencev .

V leto 1985 so vstopali z olajšanjem, saj se je kljub vsemu izteklo grozljivo in še bolj grozeče leto brez najhujših prteresov. In nadaljeval, da so hkrati že slutili, da se bliža novo leto in počastitve celega niza znamenitih Slovencev:«*In nismo se zmotili. Domala vse leto je bila ne le naša kulturniška srenja , ampak tudi širša*

⁷⁰ Isaak E. Babelj, *Rdeča konjenica (Konarmija)*, Zbirka Bela krizantema) Ljubljana, CZ, 1957.

⁷¹ *Otvoritev razstave Gledališki ustvarjalec Bratko Kreft*, Razstava Slovenskega gledališkega muzeja in Cankarjevega doma. M/SGM 317, 23.1.1986, trajanje 96. min.

slovenska javnost priča številnih obletnic, delavnih srečanj in objav, ki so poskušala na novo pregledati poglavja polpretekle kulturne zgodovine».

In mednje je spadal tudi Bratko Kreft. Dušan Moravec: *«Prav te dni smo dobili v roke z majhno zakasnitvijo knjigo s preprostim, a skromnim in karseda značilnim imenom Slovenska kronika, pet dramskih besedil in pet kritičnih študij in esejev v katerih je avtor razgrnil pojmovanje časa in svoje namene pri oblikovanju tega časa. Že prej, ob Borštnikovem srečanju je Slovenski gledališki muzej pripravil razstavo o šestih ustvarjalnih decenijih Krefta, nam pa je nocoj ponovno na ogled, dopolnjena z nekaterimi novimi eksponati.⁷² Kreftovo temeljno delo so in bodo ostala Kreftova dramska besedila. Čeprav je to le manjši del tega, kar je steklo v manj kot polstoletnem obdobju iz njegovega peresa. Vse te drame na novo opisujejo in osvetlujejo značilna obdobja, dogodke in ljudi, ki so krojili usodo od srednjega veka pa do prve jugoslovanske državne skupnosti, v širšem smislu pa je segal avtor zelo daleč nazaj in naprej. V Tugomeru celo v čas in leta po drugi vojni. Med dela zrelih let štejemo delo Celjskih grofov, ki so jih fevdalci in tlačani, naši predniki, iz odpora obravnave teme,⁷³ je izšla neolepotičena in neponerajena podoba nove podobe. Iskanje resnice, značilnost te drame, je vodilo pero avtorja tudi v Veliki puntariji, dramske kronike, ki razgrinja herojsko, vendar tudi kritično orisano podobo tistega in našega časa takratnih puntarjev, ne idealiziranih zanesenjakov, ampak preudarnih ljudi z vsemi tegobami in zablodami. Celjski grofje so prešli cenzurne bariere, Veliki puntariji, spočeti nekaj let kasneje, pa so zaprli⁷⁴ pot na oder. Med tema dvema igrama je nastala satirična komedija Kreature, ki je vse prej kot komedija, kot jo je avtor skoraj ironično imenoval, je skoraj zgodovinska igra, saj njena ost meri bolj kot na*

⁷²Op.p.:Razstava BK, Borštnikovo srečanje MB, 1985.

⁷³ Celjski grofje, krstna uprizoritev 17.9.1937 v SNG Drama Ljubljana.

⁷⁴ Velika puntarija, 1937.

razpadajočo avstroogrsko monarhijo, na leta cesarsko kraljeve diktature. Na oder je mogla le bolj omiljena in z naslovom Malomeščani.«

Vidmar jo je ocenil kot morda eno najboljših Kreftovih dram.⁷⁵ O tem je spregovoril Kreft v intervjuju za radio Slovenija »*Naši umetniki pred mikrofonom*« in izjavil, da je osrednje vprašanje etično politične narave.⁷⁶ V pravi podobi pa je igra zaživela šele v avtorjevi režiji v svobodnejšem ozračju mesta Prage. Bratko Kreft v uvodni besedi ob knjižni izdaji opomni, da je igro o prosvetljenih slovenskih komedijantih⁷⁷ »*nemila usoda dočakala tudi tik pred požarom druge svetovne vojne, Krajske komedijante, igro o rojstvu domačega teatra v letu francoske revolucije; že skoraj dotiskana knjiga je obležala in tudi zavesa se ni mogla dvignit...*« Nečastno dejanje bi nemara bilo, ko bi zaživela ta najlepša slovenska komedija po milosti tujega zavojevalca. Snovalci razstave in *Slovenske kronike* so hoteli poudariti pomen Kreftovega ustvarjalnega opusa, ki da že postaja del slovenskega kulturnega dela in izročila. Kreft je bil takrat in pozneje predvsem dramatik. Njegovo pisanje in delo na gledališkem odru je raslo iz spoznanja dela živega odra.

Moravec je svojo misel nadaljeval: »*Četudi Kreft, mnogim kot sumljiv režiser, ni imel vselej enakih priložnosti kot njegovi kolegi*⁷⁸, *sodijo nekatere njegove režije med najpomembnejše dosežke tiste veje umetnosti, ki velja mnogim za poustvarjalno. Tretja sestavina Kreftovega dela, ki je razvidna tudi na razstavi,*

⁷⁵ Josip Vidmar, ob uprizoritvi Mlomeščanov, »veseli slovenski legendi v 3 dej.« v SNG Drama, Ljubljana, vesela slovenska legenda, rež. B. Kref., sezona 1934/1935, GLED. L. ŠT. 16. Igrano Tudi z naslovom Kreature in Veleizdajalec.

⁷⁶ Bratko Kreft, Kreature, v: Slovenska kronika, str. 1 in magnetofonski trak SGM M/317, str. 547. O spremni študiji v tej knjigi so ohranjeni številni rokopisni zapisi, ki jih je pisal vsaj dvajset let z dopolnitvami, enako kot besedilo igre, v rokopisnem oddelku NUK.

⁷⁷ Bratko Kreft, *Slovenska kronika (celjski grofje, Velika Pintarija, Kranjski komedijanti, V ječi življenja, Kreature)*; DZS, Ljubljana, 1985.

⁷⁸ Opozorimo na Štihovo pismo, NUK, škatla, 34/97.

pa je njegova temperamentna, domiselna in široko razvejana (poleg proze), publicistika in esejistika, v mislih imam predvsem tisti del, ki se veže z odrom, ki je vsaj deloma zbran v knjigah *Poslanstvo slovenskega gledališča*, *Dramaturški fragmenti in Gledališče in revolucija*. Kreftovo ustvarjalno delo je v veliki meri sklenjeno in vendar ostaja torzo..... Na razstavi ni dokončnega besedila političnega dialoga *Apokaliptični jezdec*⁷⁹ nekdanjega jugoslovanskega vprašanja... kadarkoli je avtor zastavil pero, vselej se je pokazalo, da dogodki prehitro zore in spreminjajo smer. In bržkone ne bomo na odru spremljali igre o študentovski vragolijah, ki naj bi spletle dogodke okoli prve slovenske gledališke improvizacije v 17. st., komedije ki bi utegnila biti pandan k jegri o Zoisovih in Linhartovih komedijantih. Vselej je Kreft stal sredi arene življenja. In maloštevilne so bile ure namenjene nezbranemu delu. Tudi na SAZU, v njenem umetniškem delu, inštitutu za jezik in na predsedstvu. Zadnje esejistične objave pa vendarle zbujejo upanje, da bo za knjižne izdaje pripravil razmišljanja o *Miroslavu Krleži in o Srečku Kosovelu*«, je svoje misli zaključeval akademik Moravec. Ob tej razstavi pa je dočakal še izid svoje »pentalogije«.

Pesnik Kajetan Kovič⁸⁰, ki je predstavljal Kreftovo pentalogijo - *Slovensko kroniko*⁸¹ in se je z Državno založbo Slovenije pridružil praznovanju Kreftove osemdesetletnice, je ugotovil, da je oznaka »slovenski pisatelj« na prvi pogled dovolj široka, in raznovrstna, da lahko zajame raznovrstno in obsežno delo enega življenja, ki je bilo izjemno plodovito. »A vendarle v primeru Bratka Krefta ne zadošča, če rečemo, da je pripovednik, dramatik in esejist, saj je to še zmeraj samo del njegove podobe, ki jo moramo nujno dopolniti vsaj še s pojmom

⁷⁹ Rokopisi, študijsko gradivo, popravljeni prizor, različice celih prizorov ali samo delov dialoga... Hrani NUK, škatle...

⁸⁰ Kajetan Kovič, predstavitev knjige Bratka Krefta *Slovenska kronika* na otvoritvi razstave v Cankarjevem domu, 23.1.1986. Magnetofonski trak M/SGM 317.

⁸¹ Bratko Kreft, *Slovenska kronika*, Ljubljana, 1985.

znanstvenik in gledališčnik v najširšem pomenu besede. Najbrž tudi to ni vse, vendar kaže na njegov velik notranji razpon osebnosti, ki je že desetletja navzoča v slovenskem prostoru, ne le s pisano, ampak tudi z govorno in uprizorjeno besedo. Knjiga je del tega bogatega opusa, ki ne more prikazati v značilnem prerezu, v raznovrstnosti, in še manj seveda v celoti, vsega dela, zato pa se tembolj intenzivno posveča enemu izmed temeljnih poglavij umetniške biografije, njegovi dramatik. S to omejitvijo in koncentracijo pa je na svoj način le reprezentativna knjiga, saj poudarja in združuje dve Kreftovi bistveni ljubezni, pisanje in gledališče. Čeprav je pravo življenjsko okolje sleherne drame gledališki oder, v knjižni obliki predstavlja svojevrstno doživetje, še posebej, če gre za ciklus dram, ki so povezane v smiselno celoto. Četudi so Kreftove drame nastale v različnih obdobjih in obravnavajo različne snovi, se je izkazalo, da njihovo tematiko povezuje vodilna nit, glavnino, ki jo najlepše in najbolj značilno izrazi ravno naslov nove knjige Slovenska kronika. Knjiga je po snovni plati prikaz slovenske zgodovine, hkrati pa je skozi prerez podobe ali prispodobe podana osvetlitev slovenskega narodnega značaja, kakor jo je videl in doživel napreden slovenski intelektualec med obema vojnoma, ko je bila napisana večina v tej knjigi objavljenih besedil. Ta večplastnost silno bogati Kreftove drame in omogoča njihovo živo in novo branje tudi v sedanjem času,« je svojo predstavitev zaključil pesnik.

Vsaka drama objavljena v tej knjigi – *Celjski grofje, Velika Puntarija, Krajski komedijanti, V ječi življenja, Kreature* -ima obširen uvod ali spremno študijo zapisano izpod peresa Bratka Krefta.

In ko je teatrolog in Bratkov zvesti prijatelj Dušan Moravec izpisal zadnje poglavje knjige *Slovenski režiserski kvartet (z gostom)* 1995 leta in je bila knjiga⁸² že v tisku, Bratko Kreft umre.

VI.

Zadnji meseci Kreftovega življenja niso bili lahki, ne zanj in ne za njegove najbližje. Moji redki obiski pri njem, ko me je še prepoznaval, so ga z vsakim dnem bolj oddaljevali od stvarnosti, od njegovega sveta med Muro in Dravo.

Ujetost v lastne emocije in ujetost v zgodovinsko prelomni čas po letu 1990 je zaznaval Bratko z vitalnimi prebliski umetnika in ustvarjalca, čigar spomini niso bili več zapisovani z enako toplino kot portreti⁸³, ki jih je sam pisal Puškinu, Turgenjevu, Šolohovu, Ostrovskemu, Gorkemu, A. N. Tolstoju....

Ob njegovi devetdesetletnici, 1995 leta, ko se je neprizanesljivo že iztekalo Kreftovo življenje, je dr. Aleksander Skaza v *Slavistični reviji*⁸⁴, ko je orisoval

⁸² Dušan Moravec, *Slovenski gledališki kvartet*, Ljubljana, 1996.

⁸³ Bratko Kreft, *Portreti*, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1956.

⁸⁴ Aleksander Skaza, *Akademik prof. dr. Bratko Kreft (zapis ob devetdesetletnici)*, Slavistična revija, let.43/1995, str. 107-110

V zvočnem arhivu Slovenskega gledališkega muzeja imamo ohranjene poleg navajanih zvočnih posnetkov še zvočne posnetke uprizoritev Kreftovih dramskih besedil: *Krajnske komedijante*, *Kreature*, A. T. Linhart *Miss Jenny Love* ali ob drugih priložnostih, nagovore ob zaključku Borštnikovega srečanja v Mariboru, tudi radijska hiša hrani nekaj njegovih zvočnih posnetkov posnetih na magnetofonske trakove, tiste, ki so jih predvajali in one neizvane.

Trakovi: M 54 *Kreature*, MGL, 21. okt. 1964 (cela predstava)

M 134 A.T. Linhart: *Miss Jrrny Lave* (prevod B. Kreft)

M 132 Kranjski komedijanti snemano 27. 5. 1967

Bratkovo delovanje med gledališčem in pisateljstvom, znanostjo, gledališko in literarno zgodovino, profesorjevanjem in akademskim delovanjem, uporabil Cankarjevo misel, da ko Kreft »sredi arene življenja stoji«, gre predvsem za njegovo doživljanje sveta, ki je , kakor pri Dostojevskem »v glavnem grebel po

M 64 *Po brezkončni poti – Prešeren*, SSG Trst, otv. Predstava kult. Doma, 12. 12. 1964

M 65 »

M 66 »

Balada o poročniku in Marjutki - Glasba, 4 min dialog poročnik in Marjutka, efekti, govor J. Zupan.

M 230 Borštnikovo srečanje – podelitev nagrad in prstana 27. 10. 1971 (Zois: V. Skrbinšek)

M 231 » Bratko Kreft, utemeljitev -Borštnikov prstan Vladimir Skrbišek

M 313 (316 prva num.) B. Kreft 1. lit večer: Kreft, Kosmač, Sotlar, tr. 54.15 min

» Naši znanstveniki pred mikrofonom Dr. B. Kreft , tr. 13:00 min

» Naši umetniki pred mikrofonom: dr. B. Kreft ; tr. 14.15

M 314 Otvoritev razstave in pogovor B. Kreft v CD 23. 1. 1986.

Govorijo:: Sergej Dolenc (CD) Ak. Dušan Moravec (oris Kreftovega dela), Janez Albreht (Zois) Kajetan Kovič ob izidu »pentalogije« , Mahnič: pogovor s Kreftom (ni dokončan pogovor ali pa je zmanjkalo traku)

Trajanje 48, 23 min.

D.Moravec: Dva medseboj povezana dogodka. SGM se je odločil, da ob geld. Ustv. BK prenese neumornemu snovalcu, DZS Slovenska kronika predstavitev.

Čestitke ob 80 letnici.

Izvirnik notnega zapisa D. Žebreta za *Komedijante*.

Nezmontirana Žebretova glasba za *Komedijante*.

Glasbeni posnetek za Veliko puntarijo (SNG Drama Ljubljana).

Glasbeni posnetek *Kreature* (MGL) (11:35 min).

Glasbeni posnetek *Komedijanti* MGL (17: 57 min).

Kranjski komedijanti MB III. dejanje, 40 letnica Kreftovega umetniškega dela.

Mirko Mahnič: *Pogovor o gledališkem delovanju Bratka Krefta*. 1986.

človekovih duševnih odjekih«. Skaza ob koncu zapiše: »*Jubilejni hommage se konča z izrazom lepih želja za slavljenca. Neizprosna Moira se tudi za to ne zmeni. Ostane nam samo želja, ki jo nakazuje tudi Bratko Kreft, ko razpravlja o obnašanju Stavrogina iz romana Besi Fjodora Mihajloviča Dostojevskega, da ne bi neodgovorno ravnali z duhovno dediščino, kot je ravnal Stavrogin, ko je zdrobil stavrós in s tem tudi sebe.*«

